

Inhoudsopgave

Inleiding	2
Hoofdstuk 1 Theoretisch kader	6
1.1 Het wereldtalenstelsel	6
1.2 Meertaligen	8
1.3 Receptie en reputatie-circuit	10
1.4 Conclusie	11
Hoofdstuk 2 Het wereldvertaalstelsel	13
2.1 De vertaalgeschiedenis	13
2.2 Het wereldvertaalstelsel	14
2.3 De wereldrepubliek der letteren	16
2.4 Nederland in het wereldvertaalstelsel	18
2.5 De vertaalcultuur in Nederland	20
2.6 Conclusie	21
Hoofdstuk 3 Literaire netwerken	23
3.1 Systeem van literaire producties	24
3.2 NLPVF	26
3.3 Vertalershuis	28
3.4 Boekenbeurzen	29
3.5 Conclusie	30
Hoofdstuk 4 Vertalingen uit het Nederlands tussen 1997-2008	31
4.1 Nederlandse fictie 1959-1997	32
4.2 Nederlandse fictie 1991-2008	35
4.3 Conclusie	43
Hoofdstuk 5 Tommy Wieringa en Cees Nooteboom	46
5.1 Tommy Wieringa's Nederlandse carrière	47
5.2 Tommy Wieringa's internationale carrière	49
5.3 Cees Nooteboom	52
5.4 Cees Nootebooms nationale en internationale carrière	53
5.5 Vergelijking tussen Nooteboom en Wieringa	59
5.6 Conclusie	61
Hoofdstuk 6 Conclusie	64
Literatuur	70
Bijlage 1	72
Bijlage 2	79

Inleiding

‘Ik begon mijn lezingen met twee vragen.

De eerste was: Wie van u heeft *Everyman* gelezen?

Een wuivend woud van opgestoken handen.

‘Dat,’ zei ik dan, ‘is een Nederlandse tekst.’

(Ik had net zo goed kunnen vertellen dat Shakespeare uit

Tweede Exloërmond kwam.)

Mijn tweede vraag was: Wie van u heeft *Reynard the Fox* gelezen?

Zeker driekwart van de handen omhoog.

‘Dat,’ zei ik, ‘is ook een Nederlandse tekst.’

Na mijn tweede vraag had de geschoktheid in de zaal een niveau bereikt dat seismisch geregistreerd kon worden. Nu hoefde ik alleen nog maar uit te leggen waar Nederland lag.’

Eind jaren tachtig verbleef Marcel Möring in Londen als gastschrijver aan de University College of London. Onderdeel van dat verblijf waren openbare lezingen die aan de universiteiten van Cambridge, Londen, Hull en Liverpool gegeven dienden te worden. Hij begon zijn lezingen altijd met de twee bovenstaande vragen. Weinigen schenen na het stellen van die vragen te weten dat de Nederlandse literatuur ooit het kloppende hart was van de Europese cultuur.¹

Niet alleen Marcel Möring beschreef het bedroevende imago van Nederland, ook Gerrit Komrij keek in begin jaren negentig met lede ogen toe hoe slecht de Nederlandse literatuur in het buitenland bekend was. ‘Als je geluk hebt kom je in het buitenland wel eens een intellectueel tegen die weet waar Nederland ligt,’ schreef Komrij. ‘Tenminste waar het zo ongeveer ligt. Ergens achter of in de buurt van Denemarken. Het is onvoorstelbaar moeilijk zo iemand aan het verstand te brengen dat Nederland bijvoorbeeld een eigen taal heeft. Een eigen taal? Jawel, een eigen, onafhankelijke, particuliere taal. Iets als het Duits zeker? Nee, nee, geen Duits. Ne-der-lands.’²

¹ Möring, M. (2000) ‘Onderscheid’. In: *Klein land, grote schrijvers*. Amsterdam: NLPVF: blz. 8-9

² Blom, O (2000) ‘Handelsreizigers in Literatuur’. In: *Klein land, grote schrijvers*. Amsterdam: NLPVF: blz. 17

Beide schrijvers konden nauwelijks vermoeden dat enkele jaren later die situatie radicaal zou gaan veranderen, dat de bekendheid van de Nederlandse literatuur zich vanaf 1993 als een olievlek in het buitenland zou verspreiden. En dat namen van Nederlandse auteurs, zoals Cees Nooteboom en Connie Palmen, in Duitsland op bestsellerlijsten zouden staan.

Toch is dit enkele jaren later een feit geworden. Mede dankzij het oprichten van het Nederlands Literair Productie en Vertalingenfonds heeft Nederlandse literatuur bekendheid verworven in het internationale literaire veld. Zij heeft namelijk het vertalingenbeleid nieuw leven ingeblazen. Daarnaast was Nederland in 1993 het ‘Schwerpunkt’ op de Frankfurter Buchmesse. Deze gebeurtenis heeft veel invloed gehad op de internationale bekendheid van de Nederlandse literatuur.³ Er wordt in het bijzonder naar het Duitse taalgebied veel literatuur vertaald. Auteurs als Cees Nooteboom en Tommy Wieringa genieten daar zelfs een aanzienlijke mate van populariteit. Cees Nooteboom is een auteur die al lang in het schrijversvak zit. Zijn werk wordt al vanaf 1955 in Nederland uitgegeven en in 1958 verscheen zijn eerste vertaling in het Duits. Ook Tommy Wieringa heeft in korte tijd naam gemaakt als internationale schrijver. Ondanks zijn korte carrière is zijn werk al 18 keer vertaald.

De Nederlandse overheid hecht belang aan de internationale verspreiding van de Nederlandse literatuur. Zij besteedt dan ook veel geld aan het tot stand laten komen van vertalingen en aan de promotie van Nederlandse literatuur in het buitenland.⁴ In deze scriptie wordt dan ook gekeken naar hoe de Nederlandse literatuur zich internationaal verspreid. Hiervoor is de volgende hoofdvraag geformuleerd:

Hoe is de ontwikkeling van literaire boekvertalingen uit het Nederlands verlopen tussen 1991 en 2008?

Om deze vraag te kunnen beantwoorden worden er enkele theorieën besproken om te verklaren hoe Nederlandse literatuur zich over de wereld verspreid. Allereerst is hiervoor in hoofdstuk 1 een theoretisch kader ontwikkeld om aan te tonen hoe het transnationaal verkeer toepasbaar is op het literaire veld. De belangrijkste begrippen in dit hoofdstuk zijn ‘wereldtalenstelsel’ en ‘reputatiecircuit’. Vervolgens zal in het tweede hoofdstuk het

³ Kelderman, S. Masterscriptie: *Sinds Frankfurt zwemmen we in de schrijvers*. Rotterdam: Erasmus Universiteit: blz. 3

⁴ Ibidem. Blz. 5

wereldvertaalstelsel worden toegelicht. Deze theorie is een aanvulling op het wereldtalensysteem volgens Johan Heilbron en gaat in op de werking van het transnationale stelsel. Deze theorie gaat ervan uit dat vertalingen niet op zichzelf staan. Ze zijn dus niet autonoom. Tussen de oorspronkelijke tekst en de vertaling speelt zich een hele reeks van werkzaamheden af die wordt uitgevoerd door een internationaal netwerk van schrijvers, agenten, uitgevers, vertaler, critici en kenners.⁵ Pascale Casanova geeft inzicht in de ongelijkheid binnen het wereldvertaalstelsel. Volgens Casanova is er sprake van grote machtsverschillen binnen de mondiale literaire wereld.

In hoofdstuk 3 wordt inzicht gegeven in het literaire netwerk, waarin een vertaling zich begeeft. Alle actoren worden behandeld en hun positie in het veld wordt daarbij toegelicht. Dit literaire netwerk bestaat onder andere uit de schrijver, uitgevers en vertalers. Hun onderlinge samenwerking zorgt ervoor dat een vertaling tot stand kan komen. Ook het NLPVF speelt daar een grote rol in. Het doel van het vertalingenfonds is de productie van kwalitatief hoogstaande, oorspronkelijke Nederlands- en Friestalige literaire werken te bevorderen.

Hoofdstuk 4 handelt over de kwantitatieve gegevens van fictievertalingen uit het Nederlands. Hiernaar is onder andere onderzoek gedaan door Johan Heilbron en Carline Nauta. Het eerste deel van hoofdstuk 4 behandelt het tijdvak 1956-1997. Er wordt informatie gegeven over het aantal vertalingen en in welke taalgebieden Nederlandse literatuur voornamelijk wordt uitgegeven.

Vervolgens wordt in het tweede deel van dit hoofdstuk gekeken naar vertalingen uit het Nederlands in het tijdvak 1991-2008. Dit tijdvak overlapt de periode van het bestaan van het NLPVF. Er is een overzicht gemaakt van het aantal vertaling per jaar en in welke talen Nederlandse literatuur verschijnt. Bij het analyseren van de gegevens van het Vertalingenfonds let ik op het volgende:

- 1. Welke patronen zijn er te ontdekken bij boekvertalingen uit het Nederlands van 1991 tot 2008?*
- 2. Welke factoren zijn van invloed op deze patronen?*
- 3. Hoe passen de ontwikkelingen in de behandelde theorieën?*

⁵ J. Heilbron (1995) 'Towards a sociology of translations, booktranslations as a cultural world system' In: European journal of social theory, 2 (4), London, 1999, blz. 429-444.

In het laatste hoofdstuk worden alle theorieën en bevindingen van de vorige hoofdstukken toegepast op twee casestudies, waarin Cees Nooteboom en Tommy Wieringa centraal staan. In de casestudies zal gekeken worden in hoeverre de theorie van het wereldvertaalstelsel toepasbaar is op de carrière van de twee schrijvers. Is er een patroon te zien in de verspreiding van de boeken op de internationale markt en is dit patroon te verklaren aan de hand van het centrum-periferiemodel? Tevens kijk ik naar de mechanismen in deze casestudies, die bijdragen aan het succes van de schrijvers. Hebben zij bijvoorbeeld (internationale) prijzen gewonnen? En hoe overwinnen zij de barrières die het internationale literaire veld met zich meebrengt? Zijn hun vertalingen gesteund door overheidssubsidies? En wat heeft het NLVPPF gedaan om hun werk in het buitenland te promoten? De scriptie wordt afgesloten met een conclusie waarin alle theorieën beknopt worden samengevat en waarin antwoord wordt gegeven op de hoofdvraag.

Hoofdstuk 1 Theoretisch kader

Het wereldtalenstelsel wordt evenals het begrip taal veelvuldig gebruikt in de volgende hoofdstukken. Om een helder beeld te krijgen van wat er precies mee bedoeld wordt, volgt in dit hoofdstuk een uiteenzetting van gevonden definities in de literatuur. In paragraaf 1.1 wordt aandacht besteed aan het wereldtalenstelsel volgens Abram de Swaan. Vervolgens gaat paragraaf 1.2 over meertaligen, de groep die ervoor zorgt voor de overdracht van literatuur tussen verschillende culturen. In paragraaf 1.3 wordt het begrip receptie behandeld en de verschillende reputatie-circuits waarin een schrijver zich kan bevinden. Tot slot bespreek ik in de conclusie de positie van Nederland in het centrum-periferie model en de Nederlandse taal in het wereldtalensysteem.

1.1 Het wereldtalenstelsel

Taal is waarschijnlijk de eigenschap die de mens het wezenlijkst onderscheidt van andere diersoorten. In filosofische zin is taal een systeem dat betekenis weergeeft door middel van een alfabet van arbitraire symbolen, zoals spraakklanken, gebaren of schrifttekens. Deze symbolen vormen de bouwstenen die door middel van een taalspecifiek regelsysteem (de grammatica) tot betekenisvolle eenheden worden gerangschikt, zoals woorden en zinnen.

Maar taal is niet alleen een communicatiesysteem. Het is een drager van cultuur. Taal wordt onder andere gebruikt om ideeën en praktijken van een cultuur te verspreiden. Er wordt geschat dat er meer dan 6000 talen bestaan die uit een gemeenschappelijke voorloper ontstaan zijn. Negentig procent van de wereldbevolking spreekt slechts 100 talen, tien procent spreekt de overige talen.⁶ De Swaan heeft het begrip wereldtalenstelsel geïntroduceerd om aan te geven dat de sociologische studie van natuurlijke talen dient te vertrekken van het uitgangspunt dat talen een samenhangend geheel vormen. Ze werken op elkaar in, beconcurreren elkaar en zijn verwickeld in een machtsstrijd. De Swaan verdeelt het talenstelsel in vier categorieën. Dat bestaat uit één hypercentrale taal, omringd door supercentrale talen die op hun beurt omringd worden door centrale en perifere talen. Om zijn stelsel te verduidelijken vergelijkt De Swaan zijn wereldtalenstelsel met dat van de onderlinge stand van de hemellichamen. Zo draaien de manen rond planeten en deze planeten draaien op hun beurt weer rond de zon. Dit is te vergelijken met de werking van het talensysteem. Een

⁶ Nettle, D. & Romaine, S. (2000), *Uitstervende talen*, Oxford: University Press, p. 303

centrale taal verbindt dus verschillende omliggende talen, door De Swaan een constellatie genoemd. Het wereldtalenstelsel bestaat uit verschillende constellaties, die onderling een hiërarchie vormen. De perifere talen zijn het eerste niveau en zijn vaak niet vastgelegd in schrift. Voorbeelden hiervan zijn inheemse talen, die oraal worden doorgegeven en ook niet als officiële taal zijn geregistreerd. Groepen met een perifere taal communiceren vaak met elkaar via een centrale taal, het tweede niveau binnen het talenstelsel. Centrale talen hebben een officiële status in verschillende landen. Ze worden bijvoorbeeld gebruikt voor rechtspraak en onderwijs. Ook het Nederlands valt hieronder. Op hun beurt zijn zij weer verbonden met supercentrale talen. Dit niveau speelt zich af op internationaal terrein en heeft een groter bereik dan de centrale talen. Zo kan een taal door kolonialisering overgenomen zijn door de bevolking. Het Arabisch, Chinees, Engels, Duits, Hindi, Japans, Maleis, Portugees, Russisch en het Spaans zijn supercentrale talen. Ze hebben meer dan 100 miljoen sprekers. Mensen die een supercentrale taal beheersen en die dus een hogere positie in de hiërarchie heeft zullen zelden een taal leren die een lagere positie heeft in de hiërarchie. Hierdoor wordt de hiërarchische structuur alleen nog maar versterkt.⁷

Ten slotte is er één hypercentrale taal die de hele taalconstellatie bijeen houdt, namelijk het Engels. Door deze taal worden mensen over nationale grenzen heen verbonden. Over bijna de hele wereld kunnen mensen via Engels communiceren en wordt het gebruik als voertaal in internationale gezelschappen. Het wordt het meest gebruikt in mondiale context: de wetenschap, internationale politiek, massamedia en technologie. Het Engels vormt dus het middelpunt van het wereldtalensysteem.⁸

⁷ De Swaan, A (2002) *Woorden van de wereld, Het mondiale talenstelsel*, Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker. p 14-17

⁸ *Ibidem*, p. 297

1.2 Meertaligen

Iedere taal die in de wereld wordt gesproken kent zijn eigen grammatica, eigenaardigheden en sprekersgroepen. En op haar beurt heeft iedere sprekersgroep een eigen omvang en karakter. Maar waar deze talen zich ook bevinden, in het centrum of in de periferie, alle worden met elkaar verbonden door meertaligen. Op deze manier wordt het wereldtalensysteem gevormd.⁹

Meertaligen vormen de verbindingen tussen verschillende talen en taalgroepen. Zij nemen kennis van wat in andere talen wordt gezegd en geschreven, richten zich vervolgens tot groepen buiten hun eigen taalgebied en treden op als vertalers.¹⁰ Vertalers en vertalingen zijn dus essentieel voor het uitwisselen van culturen. Zonder vertalers zou men niet verder kunnen kijken dan binnen de grenzen van de eigen taalgroep.

De literaire cultuur internationaliseert. Vertalingen vormen voor veel mensen de toegangspoort tot de wereld. Literatuur verspreidt zich met steeds meer gemak over de hele wereld, mede door het feit dat het geschreven woord makkelijker vervoerd kan worden dan mondelinge communicatie. Mondelinge communicatie vereist namelijk lichamelijke aanwezigheid en werd vooral in het verleden belemmerd door fysieke afstand.¹¹ Daarnaast leren steeds meer mensen een tweede taal, zodat de rechtstreekse contacten tussen taalgroepen toenemen. Vooral het Engels is als hypercentrale taal populair als tweede taal. Maar de meeste communicatie verloopt nog steeds indirect via vertalingen en vertalers.

Abram de Swaan heeft een treffend model gemaakt om de samenhang van talen te visualiseren. De bloemfiguratie van talen komt hieronder aan de orde als een bijzonder geval van een veeltalige figuratie, dat De Swaan als volgt beschrijft:

‘Deze constellatie kan een *‘bloemfiguratie van communicatie’* worden genoemd, op grond van het simpele feit dat de meest geschikte grafische weergave van een dergelijke figuratie de vorm van een bloem heeft, met de regionale taalgemeenschappen als de - elkaar nauwelijks overlappende - bloemblaadjes, en de categorie van de *lingua franca*-sprekers als het hart, dat elk bloemblaadje overlapt. Soms is er een deel van de centrale verzameling dat geen van de overige verzamelingen overlapt, of in gewone woorden: sommige *lingua franca*-sprekers spreken misschien geen enkele regionale taal en leveren dus ook geen bemiddelingsdiensten

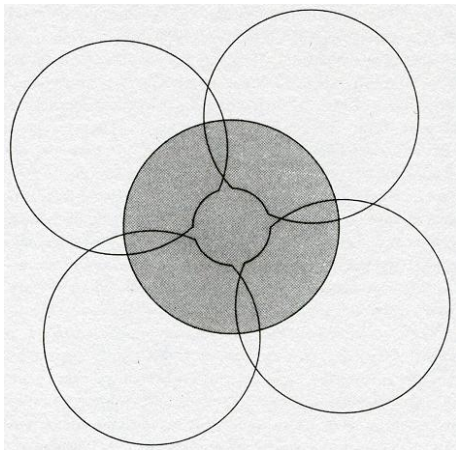
⁹ A. de Swaan, *Zorg en de staat*, Bert Bakker, Amsterdam, 1989, pp. 68-89; A. de Swaan (red.), ‘The Emergent Global Language System’, *International Political Science Review*, 14 (3) 1993.

¹⁰ Heilbron, *J Nederlandse vertalingen wereldwijd* (2006)

¹¹ A. de Swaan, *Zorg en de staat*, Bert Bakker, Amsterdam, 1989, pp. 74; A. de Swaan (red.), ‘The Emergent Global Language System’, *International Political Science Review*, 14 (3) 1993

aan een regionale clientèle, maar zijn voor de toegang tot de regionale dialectsprekers afhankelijk van bemiddeling door regionale elites.’¹²

De nadruk ligt op de gevolgen van het leren van een tweede taal die bepalend zijn voor de posities van de verschillende groepen. De bloemfiguratie is op meerdere manieren toe te passen, in dit geval dus ook met eentaligen en meertaligen. De buitenste cirkels verbeelden de gebruikers van regionale talen. Het gearceerde gebied geeft de gebruikers van de standaardtaal aan. De mensen in de binnenste ster spreken alleen de standaardtaal. De tweetaligen bewegen zich in de gebieden waarin de gearceerde cirkel en de buitenste cirkels elkaar doorkruisen. Zij dienen dus als bemiddelaar tussen regionale en standaardtalen.¹³

Figuur 1. De bloemfiguratie van talen.

Wanneer het bloemmodel wordt toegepast op een situatie in West-Europa zijn talen, zoals Nederlands, Deens, Noors, Zweeds, etc., de regionale talen. De groep sprekers van deze talen zijn gering en de taal wordt buiten het eigen gebied niet of nauwelijks gesproken. De taal die zich in de kern van het bloemmodel bevindt is het Engels. Binnen deze kern wordt enkel deze taal gesproken. In de gebieden die elkaar overlappen wordt zowel een regionale taal gesproken als het Engels. Dit zijn de tweetaligen. Op de punten waar de kerncirkel en twee regionale cirkels elkaar overlappen is er sprake van meertalige sprekers, die twee regionale talen en het Engels spreken. De twee- of meertaligen in het overlapt gebied zijn degenen die tussen de kern en de regio's bemiddelen en ervoor zorgen dat er een uitwisseling plaatsvindt van cultuur.

¹² A. de Swaan, *Zorg en de staat*, Bert Bakker, Amsterdam, 1989, pp. 74; A. de Swaan (red.), 'The Emergent Global Language System', *International Political Science Review*, 14 (3) 1993

¹³ *Ibidem*, pp 76

1.3 Receptie en het Reputatie-circuit

Niet alleen de positie van de taal van een land is doorslaggevend voor het succes van een verspreidingsproces van literatuur. Ook de receptie van literatuur in binnen- en buitenland is van grote waarde. Kant introduceerde in 1790 in zijn *Kritik der Urteilkraft* al de basisingrediënten van de receptie-esthetica. De receptie-esthetica kan worden omschreven als een literatuurwetenschappelijke stroming die de literaire tekst onderzoekt vanuit de lezersreacties die naar aanleiding van een dergelijke tekst gegeven worden. De politiek-economische implicaties voor kunstpraktijken worden pas door Iser en Jauss uitgewerkt.¹⁴

De literatuurwetenschappers Wolfgang Iser en Hans Robert Jauss vertegenwoordigen de zogenaamde ‘Konstanzer Schule’ in de literatuurtheorie. Zij legt de nadruk op de creatieve en productieve rol van de lezer in de betekenisverlening aan een tekst. Hun benadering staat bekend als receptie-esthetica. Het accent ligt niet op de intentie van de auteur of op de structuur van de tekst, maar op de verbeelding van de lezer. Daarbij gaan ze ervan uit dat de lezer al ervaring heeft met het lezen van literaire teksten. Wanneer ze een nieuwe tekst lezen, hebben ze een verwachtingspatroon dat opgebouwd wordt uit drie factoren: kennis van de normen van het genre, kennis van impliciete relaties met al bekende teksten uit dezelfde literair-historische periode als waar de nieuwe tekst toe behoort, en kennis van de tegenstelling ‘fictie - werkelijkheid’, ofwel de tegenstelling tussen de poëtische en praktische functies van taal.¹⁵ Wat doet de tekst met de lezer? Een tekst krijgt pas betekenis in de daad van het lezen zelf. Dat verwacht van de lezer ook een artistieke vaardigheid. Niet alleen de inhoud, ook de vorm en structuur van een tekst (stijl en genre) moet hij herkennen.¹⁶

Met kennis van het receptieproces is het van belang om het verspreidingspatroon van literatuur in de wereld te analyseren. Men kan onderscheid maken tussen drie reputatie-circuits. Het eerste circuit is het beschermde, Nederlandse en Nederlandstalige circuit in het buitenland, dat verweven is met het buitenlands beleid, de ambassades, de Nederlandse clubs in den vreemde en hun publiek.¹⁷ Hierbij is te denken aan de het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds dat de promotie verzorgt van Nederlandse literatuur in het buitenland, maar ook de Nederlandse Taalunie die Nederlandse vertaalworkshops financieel ondersteunt in het buitenland.

¹⁴ Oosterling, H (?) *Naar een cultuur van het inter; Enkele kanttekeningen bij culturele middelmatigheid*. <http://www2.eur.nl>. Laatste bekeken: 7 juni 2009.

¹⁵ Ibidem

¹⁶ Jansen, E (2007) *Afstand en Verbintenis*. Amsterdam: AUP

¹⁷ Bevers, T (2008) *Het reputatie-circuit*. In: Cursus ‘Actuele vraagstukken van kunst en cultuur’.

Het tweede circuit bestaat uit een ruimere kring waarin niet-Nederlanders de toon aangeven. Dit zijn de buitenlandse redacteurs, uitgevers, scouts, critici en academici. Ook belangrijk zijn de buitenlandse tijdschriften en kranten. Hierin worden Nederlandse schrijvers beoordeeld door middel van recensies en artikelen. Deze laatste twee media zijn vooral belangrijk omdat zij een groot publiek bereiken en dus bekendheid kunnen geven aan de Nederlandse literatuur.

Het derde en laatste circuit is een nog ruimere kring van succesvolle schrijvers. Dat zijn degenen die prijzen hebben gewonnen en bekroond zijn voor hun werk. Zij verkopen veel werk in het buitenland en krijgen veel media-aandacht in kranten en andere massamedia, waardoor hun bekendheid alleen nog maar verder groeit. Deze schrijvers die zich in het laatste circuit bevinden hebben geen steun nodig van de Nederlandse overheid en hebben een zelfstandige positie opgebouwd. Vaak hebben ze dan ook een eigen uitgever in het buitenland

1.4 Conclusie

Als gevolg van economische en politieke macht zijn er over de hele wereld verschillen in niveau te onderscheiden wat betreft ontwikkeling. De meest ontwikkelde centra zijn gelegen in gebieden als Noord-Amerika, China en West-Europa. De gebieden, die daar omheen liggen worden gezien als semi-periferie of periferie. Nederland behoort als ontwikkeld gebied tot de semi-periferie. Het is een economisch sterk land en naast afnemer van goederen ook producent. Hierdoor is het een concurrent voor het centrum en onderscheidt het zich van de periferie. Echter door de geringe omvang van Nederland in vergelijking met supermachten als Duitsland en Frankrijk én het beperkte bereik van de Nederlandse taal in de wereld kan het niet tot het centrum gerekend worden.

Het wereldtalenstelsel vertoont een geheel eigen orde en dynamiek. Talen verspreiden zich door migratie en wereldhandel, waardoor een taal haar positie kan versterken. Daarnaast zijn vertalers essentieel voor het verspreiden van een taal en cultuur. Hoe meer mensen een taal spreken, des te meer waarde ze wint voor allemaal. En hoe meer sprekers, hoe meer kans een taal heeft om te overleven ten opzichte van haar concurrenten. Het Nederlands is in het wereldtalensysteem van De Swaan een centrale taal. Het is officieel geregistreerd als taal in het eigen land en wordt gebruikt in het onderwijs, de politiek en rechtspraak. Maar wanneer het in internationaal verband wordt geplaatst, heeft het Nederlands slechts geringe tot geen invloed. Hoewel Nederland een koloniaal verleden heeft, is de taal vaak niet blijvend aangenomen als voertaal. Een voorbeeld is Zuid-Afrika. Tijdens de bezetting door de

Nederlanders in de zestiende en zeventiende eeuw hebben zij de taal van de kolonisten overgenomen. Door de tijd heen is het Nederlands verbasterd en vanaf 1925 is het officieel aangeduid als Zuid-Afrikaans, nu één van de elf voertalen.

Hoewel de invloed van de Nederlandse handel en kolonisering in het verleden over de hele wereld voelbaar is geweest, is deze sterke positie teruggedrongen door economische grootmachten als Engeland, Duitsland en Frankrijk. Wanneer Nederland zich zichtbaar wil maken in het buitenland zal het dus moeten communiceren met de supercentrale talen, zoals het Duits en Frans, en de hypercentrale taal het Engels.

De Nederlandse taal en cultuur zijn dus afhankelijk van vertalers, die de capaciteit hebben om deze te verspreiden over de wereld. De vertalers zijn voor Nederland van essentieel belang als het gaat om het verspreiden van het geschreven en gesproken woord. Nederland heeft in het wereldtalensysteem een klein aandeel, dus niet het vermogen zich via de moedertaal te verspreiden.

Wanneer we het Nederlands plaatsen in het bloemmodel van Abram de Swaan kan het gezien worden als een regionale taal. In de kern kunnen dan de talen worden geplaatst waarnaar het Nederlands vertaald wordt, zoals het Duits, Engels en Frans. Tussen het Nederlands (de brontaal) en de taal waarnaar het vertaald wordt (doeltaal) dienen de mensen die zich in het gearceerde gebied bevinden als bemiddelaar tussen de taal en cultuur.

Hoofdstuk 2 Wereldvertaalstelsel

‘Elke nieuw land is als een nieuwe lezer. Je hebt altijd gedacht dat je tevreden kon zijn met de woorden zoals ze bestonden, maar plotseling wordt het belangrijk dat ze ook in een andere taal overeind blijven.’ Arthur Japin

Taal is een communicatiesysteem dat door de sprekers vaak voor lief wordt genomen, maar voor wetenschappers een interessant object van studie is. De socioloog Abram de Swaan heeft met het wereldtalensysteem aangetoond dat er een samenhangend systeem is van talen. Ze werken op elkaar in, beconcurreren elkaar en zijn verwickeld in een machtsstrijd, waardoor een hiërarchie ontstaat. Deze wisselwerking tussen talen is alleen mogelijk dankzij de meertaligen. Zonder hen zou er geen uitwisseling van cultuur plaatsvinden. Steeds meer mensen leren een tweede taal, waardoor culturen makkelijker met elkaar in contact komen. Maar de meeste communicatie tussen twee talen verloopt nog altijd via vertalingen en vertalers.

De sociologen Heilbron en Casanova hebben als aanvulling op het wereldtalensysteem van De Swaan onderzoek gedaan naar vertalingen. Allereerst wordt er een beknopte beschrijving van de vertaalgeschiedenis gegeven. In de tweede paragraaf wordt het wereldvertaalstelsel uitgelegd en toegelicht. In de derde paragraaf ga ik in op de wereldrepubliek der letteren van Casanova. Tot slot analyseer ik met behulp van de uitgave *Overigens schitterend vertaald* van onder andere de Nederlandse taalunie de plaats van Nederland in het wereldvertaalsysteem en de vertaalcultuur van Nederland.

2.1 De vertaalgeschiedenis

Al in de oudheid waren vertaalactiviteiten waarneembaar die ervoor zorgde dat verschillende volkeren en culturen konden communiceren. In de Griekse oudheid werden andere volken geacht Grieks te leren, dus daar was de rol van het vertalen gering. Echter bij de Romeinen en Arabieren was er wel een levendige vertaalcultuur. Vooral uit het Grieks werden wetenschappelijke en culturele teksten vertaald, die belangrijk waren voor hun ontwikkeling.

In 1135 werd de eerste vertaalonderneming gesticht in Toledo, dat vanwege haar belangrijke culturele status geleerden uit heel Europa trok. Deze geleerden zorgden ervoor dat Griekse, Arabische en Hebreeuwse teksten rechtstreeks naar het Latijn werden vertaald, dat op dat moment de lingua franca was. Vertalingen in andere talen dan het Latijn werden voor

het eerst gemaakt ten behoeve van wereldlijke heersers. Het ging daarbij om militair-wetenschappelijke geschriften.¹⁸

Tot aan de Renaissance waren deze vertaalactiviteiten alleen beschikbaar voor geleerden en geestelijken. Pas met de komst van de boekdrukkunst werden teksten vertaald naar de talen van wereldelites. Deze nieuwe boekvertalingen werden voornamelijk uit de klassieke talen, zoals het Grieks en Latijn vertaald. Daarnaast waren er ook vertalingen uit het Arabisch en Hebreeuws. Van de moderne talen nam vooral het Frans een centrale positie in. Het was bij de hoofse elites de voertaal, in tegenstelling tot het Latijn, dat enkel voor geleerden en geestelijken toegankelijk was. Hierdoor werd het Latijn steeds meer naar de achtergrond gedrukt en werd het Frans de nieuwe lingua franca. Deze taal had een centrale rol, omdat het diende als doorgeefluik voor andere talen. Boeken werden eerst naar het Frans vertaald en vervolgens naar een andere taal.

Later is deze rol overgenomen door het Duits en in nog sterkere mate door het Engels. Het Engels werd vooral gebruikt voor de handel en de economie en heeft uiteindelijk de plaats van hypercentrale taal ingenomen. Overal ter wereld volgen uitgevers de ontwikkelingen in het Engelse literaire veld. Wanneer er iets uit een andere taal in het Engels wordt vertaald, betekent dat voor uitgevers dat er een werk uitkomt van waarde.¹⁹

In deze paragraaf is duidelijk geworden dat er een bepaalde hiërarchie bestaat wat betreft de verhoudingen tussen talen. In de volgende paragraaf wordt aan de hand van het wereldvertaalstelsel uitgelegd hoe de verhoudingen tussen verschillende landen en talen zijn.

2.2 Het Wereldvertaalstelsel

Naar het hele proces van vertalen is tot nu toe al veel onderzoek gedaan. Deze richten zich voornamelijk op de moeilijkheden rond het vertalen, hoe een vertaling tot stand komt en hoe deze wordt ontvangen. Er wordt eigenlijk alleen gekeken naar de verhoudingen tussen de bron en de doeltaal. Volgens Heilbron maken de bron- en de doelttekst op hun beurt weer deel uit maken van een transnationaal stelsel. Net als bij talen staan vertalingen niet op zichzelf. Ze zijn dus niet autonoom. Tussen de oorspronkelijke tekst en de vertaling speelt zich een hele

¹⁸ J. Heilbron (1995) Waarin een klein land, p. 212-213

¹⁹ Ibidem. P 214-215

reeks van werkzaamheden af die wordt uitgevoerd door een internationaal netwerk van schrijvers, agenten, uitgevers, vertaler, critici en kenners.²⁰

Deze actoren staan met elkaar in verbinding en vormen een zekere samenhang. Er is sprake van een hiërarchische structuur van centrale, semiperifere en perifere talen. Ze kunnen worden beschouwd als een systeem, aldus Heilbron. Dit vertaalsysteem wint volgens hem aan betekenis en ontwikkelt zich in toenemende mate tot een wereldomvattend stelsel: het wereldvertaalstelsel.²¹

Het wereldvertaalsysteem vormt dus het geheel van betrekkingen tussen taalgroepen die verband houden met vertalen en vertalingen. De Swaan gaf in *Woorden van de wereld* al aan dat het Engels, als hypercentrale taal, de grootste plaats inneemt als het gaat om vertalingen. ‘Hoe meer talen, hoe meer Engels’. Hiermee typeert De Swaan de situatie in Europa en in de wereld. Wanneer spraakverwarringen voorkomen dienen te worden went men zich al snel tot het Engels, de lingua franca. Hierna volgen het Duits, Frans en Russisch. Zij vormen de centrale talen in het wereldvertaalsysteem en met elkaar staat zij voor driekwart van alle vertalingen wereldwijd. Opvallend is dat er naast de bovenstaande talen nog andere grote taalgroepen zijn, zoals het Chinees en Arabisch. Deze hebben veel sprekers, maar nemen slechts een perifere positie in. Dit leidt Heilbron af uit het feit dat er uit hun taal minder dan 1 procent wordt vertaald. Het ligt dus niet aan de omvang van de sprekersgroep of een taal centraal of perifeer genoemd kan worden. Dit is te wijten aan de mate waarin een land een voorbeeldfunctie vervult voor de producenten en het publiek. Tevens is het nauw verbonden met welvaartsverschillen. Een voorbeeld hiervan is China. Hoewel dit land een economische grootmacht is, behoort het toe aan het perifere taalgebied en is de export van boeken nagenoeg gelijk verdeeld gebleven. Dit heeft vooral te maken met het feit dat China geen voorbeeldfunctie heeft ten aanzien van de wereldliteratuur en tevens het voorbeeld volgt van landen, die daar wel aan voldoen.²²

²⁰ J. Heilbron (1995) ‘Towards a sociology of translations, booktranslations as a cultural world system’ In: *European journal of social theory*, 2 (4), London, 1999, blz. 429-444.

²¹ Rees, R van (2004) *Vertalingen in transnationaal perspectief*.

²² J. Heilbron (1995) *Mondialisering en transnationaal verkeer*. P 169-170

2.3 De wereldrepubliek der letteren

Uit de voorgaande paragraaf werd duidelijk dat er sprake is van een hiërarchisch stelsel als het gaat om vertalingen wereldwijd. De Franse sociologe en literatuurcritica Pascale Casanova heeft evenals Johan Heilbron een belangrijke bijdrage geleverd aan de sociologie van vertalingen. Zij geeft inzicht in de ongelijkheid binnen het wereldvertaalstelsel. Volgens Casanova is er sprake van grote machtsverschillen binnen de mondiale literaire wereld. Sommige auteurs krijgen meer erkenning voor hun werk dan anderen. Dit heeft volgens haar te maken met de hiërarchische structuur die er is in het literaire stelsel. In deze paragraaf licht ik met behulp van haar werk de verhoudingen toe die er binnen het literaire veld heersen.

Op het eerste gezicht lijkt het vertalen niet meer dan de het omzetten van de brontaal naar de doeltaal. Maar wanneer er nauwkeuriger wordt gekeken naar de praktijk van het vertalen is een simpele omschrijving niet toereikend. De beheersing van de taaltechniek is niet voldoende. Casanova heeft dan ook de transnationale context waarbinnen de vertaling circuleert geanalyseerd.²³

Het mondiale literair gebied bevindt zich tussen twee polen, enerzijds de autonome literaire gebieden en anderzijds de literaire achterstandsgebieden. Autonome gebieden beschikken over een uitgebreid literair verleden, zoals Frankrijk en Engeland. Dergelijke landen hebben een bepaald prestige opgebouwd vanwege een rijke literaire geschiedenis. Zowel literatuurgeschiedenis al een groot aantal teksten uit deze talen genieten internationale bekendheid. De achterstandgebieden hebben echter geen literair kapitaal vergaard in het verleden. De positie van elk land binnen de mondiale literaire wereld is afhankelijk van de nabijheid ten opzichte van de twee uiterste polen.²⁴

Daarnaast heeft iedere taal zijn eigen linguïstische eigenschappen, zoals grammatica en vocabulaire. De waarde van een taal wordt onder andere bepaald door de mate van ontwikkeling van deze eigenschappen. Ook wordt de waarde bepaald door de geschiedenis en literaire tradities van een taal, door het aantal vertalingen vanuit die taal en door literaire vormen. De ongelijke distributie van literair kapitaal vloeit volgens Casanova voort uit een ongelijke distributie van linguïstisch kapitaal.²⁵ Anders dan Heilbron en de Swaan legt zij het zwaartepunt bij de hiërarchie binnen het talenstelsel in plaats van het centrum-periferie model. Het centrum-periferie model acht zij niet toereikend genoeg.

²³ Casanova, P. (1999) *La République Mondiale des lettres*

²⁴ Van Rees, R (2004) *Vertalingen in transnationaal perspectief*. 35-36

²⁵ *Ibidem*, p 36

Casanova noemt een aantal factoren om de verschillen in het internationale vertaalsysteem te verklaren. Allereerst is de positie van een taal belangrijk. Is het een dominante of een gedomineerde taal? Wanneer een gedomineerde taalgroep wil deelnemen aan de concurrentie op de literaire wereldmarkt zal er eerst literair kapitaal geïmporteerd moeten worden. Hierdoor is men zich bewust wat er zich in de wereld afspeelt op literair niveau en kunnen schrijvers de concurrentie aangaan met de wereldmarkt. Zo kunnen zij de achterstand inhalen. Wanneer een schrijver vervolgens wordt vertaald naar een centrale taal is dat dé erkenning. Als een schrijver buiten de nationale grenzen wordt erkend, krijgt hij in zijn eigen land een internationale, autonome positie.²⁶

Daarnaast is de positie van de vertaalde auteur binnen de nationale literaire wereld van belang. Wanneer een auteur in zijn eigen land al bekendheid heeft vergaard zal er eerder worden overgegaan naar vertalen.²⁷ Het is ook mogelijk om als schrijver de vertaling op zich te nemen. Dit kan als de schrijver tweetalig is. Op die manier ontwijkt hij de nationale literaire hiërarchie en probeert hij zelf een plek te verwerven in het internationale veld.

De laatste factor is de positie van de vertaler en de andere bemiddelaars binnen het mondiale literaire netwerk. Zij zijn belangrijke intermediairs voor de auteurs en het stelsel van de literaire wereld. De vertaler zet de brontaal over in de doeltaal. Wanneer een vertaler een goede reputatie heeft opgebouwd zal de vertaling die hij maakt ook van meer waarde zijn. Als hij meer op de voorgrond treedt, blijkt dat het vertaalde werk meer aandacht krijgt en wordt er meer literaire waarde toegekend. Ook is het belangrijk dat de uitgever, die bereid is om een vertaling uit te geven, een goede naam heeft. Hoe groter het prestige van de tussenpersonen, hoe meer kans op internationaal succes.²⁸

²⁶ Van Rees (2004) Vertalingen in transnationaal perspectief, p38

²⁷ Interview Productiefonds 08-05-2009

²⁸ Van Rees (2004) Vertalingen in transnationaal perspectief. P39

2.4 Nederland in het Wereldvertaalstelsel

Kleine landen, zoals Nederland, houden over het algemeen meer transnationale betrekkingen dan grote landen. Heilbron verwijst hierbij naar Karl Deutsch. Deze politicoloog heeft erop gewezen dat naar mate een land groter is er meer transacties binnenslands worden afgehandeld. Dit werkt ook omgekeerd. Hoe kleiner een land, hoe meer transacties transnationaal plaatsvinden. De internationale oriëntatie van landen is dus omgekeerd evenredig met hun grootte. Dit geldt op alle gebieden, dus ook voor het culturele verkeer.²⁹ Daarnaast concurreert Nederland niet alleen met de grote taalcentra, maar moet het wedijveren met de andere perifere talen en hard blijven werken om in de semiperifere positie te blijven.

Nederland is een typisch voorbeeld van een klein land dat zich snel aanpast aan de internationale ontwikkelingen. Vroege vertalingen uit de zestiende en zeventiende eeuw kwamen tot stand vanwege de toenemende internationale contacten via handelsroutes en universiteiten. Dankzij deze netwerken verwierf ook de Nederlandse taal en letterkunde enige bekendheid. Nederlandse klassiekers, zoals Cats en Vondel, hebben echter niet door kunnen dringen tot de canon van de wereldliteratuur. In de achttiende en negentiende eeuw was er nauwelijks sprake van vertaalactiviteit, maar aan het eind van de negentiende eeuw kwam er toch weer belangstelling voor Nederlandse literatuur vanuit het buitenland. Volgens Heilbron hebben de Nederlandse schrijvers waarschijnlijk geprofiteerd van het feit dat de Scandinavische literatuur internationaal werd ontdekt.³⁰

Na de Tweede Wereldoorlog heeft de staat het vertalen van Nederlandse literatuur gestimuleerd. Hiervoor richtte zij de Stichting ter Bevordering van de Vertaling van Nederlands Letterkundig Werk. Deze stichting verzorgde de promotie van vertalingen van Vlaams en Nederlands literair werk in het buitenland. Het oprichtingen van deze stichting paste in het beleid van de naoorlogse regering om wetenschappelijk en culturele samenwerking tussen Westerse landen te stimuleren.³¹ Het succes van deze stichting bleef echter uit, want de vertalingen waren onder de maat en Nederlandse literatuur kreeg geen erkenning in het buitenland.³² In de jaren tachtig werden de gevolgen van de opkomende mondialisering ook in Nederland zichtbaar. Invloeden uit het buitenland namen toe door de Europese eenwording en de multiculturele samenleving waar Nederland om bekend staat.

²⁹ Heilbron (1995) *Mondialisering en transnationaal verkeer* p. 172

³⁰ Heilbron, J (1995) *Waarom een klein land* p. 226-227

³¹ Bevers, T. *Het Nederlands internationaal cultuurbeleid*.

³² Heilbron, J (1995) *Waarom een klein land*. p 227-228

Daarnaast wonnen enkele goede vertalingen van Nederlandse afkomst vertaalprijzen en kregen enkele schrijvers, zoals Harry Mulisch en Cees Nooteboom, erkenning voor hun werk. Deze activiteiten trokken de aandacht van het buitenland en zorgde ervoor dat Nederland een prominente plek kreeg in het internationale literaire veld.

Het lijkt er dus op dat Nederland heeft meegeprofiteerd van de internationalisering van de literaire wereld. Nederland heeft in het centrum-periferie model een semiperifere positie bemachtigd. Door haar kleine omvang is er geen sprake van protectionisme en past het zich snel aan de internationale ontwikkelingen aan. Het oriënteert zich voornamelijk op het centrum, zoals Duitsland en Engeland. Hoewel Nederlandse schrijvers in het eigen land een groot aandeel hebben op de markt, hebben literatuur historici geconstateerd dat de binnenlandse productie vooral de internationale ontwikkelingen volgt.³³

Volgens het pleidooi *Overigens schitterend vertaald* heeft Nederland een goede positie in het mondiale talenstelsel verworven door het rijke vertaalklimaat en de goede sociaaleconomische omstandigheden voor literaire vertalers. Toch moet Nederland veel doen aan promotionele activiteiten om de literatuur in het buitenland bekendheid te geven. Wanneer het zich toonbaar wil maken in het buitenland en literair kapitaal wil opbouwen in het eigen land zal het zich aan de vraag van het buitenland moeten aanpassen. Dat betekent dat vertalingen van groot belang zijn om de taalbarricades omver te werpen en literatuur te kunnen uitgeven op de buitenlandse markten.

³³ Heilbron (1995) Mondialisering en Transnationaal verkeer. In: *Mondialisering*. Groningen: Wolters-Noordhoff

2.5 De vertaalcultuur in Nederland

Nederland heeft sinds oudsher een zeer ontwikkelde vertaalcultuur. Door de kleine omvang van het land moest het in het verleden al kennis vergaren van wetenschappers en filosofen uit het buitenland. Historisch gezien is het aandeel vertalingen op de totale Nederlandstalige boekproductie nu groter dan ooit. In 1946 besloeg het nog maar 5 procent, maar sindsdien is dit alleen nog maar gestegen tot ongeveer 30 procent in de laatste jaren. Dit komt onder andere door de goedkopere pocket, de toenemende welvaart en de opkomende interesse voor andere landen en culturen, waardoor de boekproductie over dergelijke onderwerpen enorm toenam.³⁴

Tevens is de export van Nederlandse literatuur naar het buitenland flink toegenomen. De mate van verspreiding van literatuur uit het Nederlands verschilt per land en per taalgebied. Alleen al binnen Europa hebben de landen een uiteenlopende vertaaltraditie. Hoe groter de taal binnen het wereldtalensysteem, hoe meer er uit vertaald wordt. Ter vergelijking: op de Engelse markt wordt minder dan 5 procent uit het buitenland vertaald, terwijl dat aandeel in een kleine taal als het Grieks 45 procent bedraagt. Dit hangt samen met het gegeven dat hoe groter en machtiger een taal is, hoe meer er uit vertaald wordt. Toch heeft Nederland volgens het Vertalingenfonds ook successen geboekt in onder andere Duitsland en Frankrijk. Hier speelden andere factoren een rol, zoals subsidies en promotie, maar ook inhoudelijke aspecten zoals thematiek en kwaliteit. Daarnaast is er ook veel vraag uit het Oosten. Problemen hier bij zijn echter dat er een tekort is aan vertalers, waardoor het moeilijk is om een kwalitatief hoogstaand product om de buitenlandse markt te kunnen brengen. De Nederlandse overheid heeft daarom het Vertalershuis opgericht en ook de Nederlandse Taalunie investeert in vertaalworkshops in het buitenland. In het volgende hoofdstuk zal hier verder op in worden gegaan.³⁵

De positie van de vertaler in Nederland is dus, zoals eerder al gezegd, sociaal economisch sterk in vergelijking met andere landen. Zo worden in Italië de vertalers onderbetaald en zijn ze vrijwel rechteloos, terwijl in voornamelijk de Scandinavische landen, Duitsland, Frankrijk, Engeland en Nederland/Vlaanderen de vertalers redelijk kunnen rondkomen van hun werk.³⁶ Deze condities zijn belangrijk voor het tot stand komen van hoogstaande literaire werken.

³⁴ Overigens schitterend vertaald, p11

³⁵ Ibidem, p19

³⁶ Overigens schitterend vertaald p12

2.6 Conclusie

Vertaalactiviteiten zijn al vanaf de oudheid zichtbaar. Volgens Heilbron moeten we niet alleen kijken naar het vertalen tussen de bron en de doeltekst, maar ons ook bewust zijn van de hiërarchie die er heerst tussen de verschillen talen. Aan de hand van het wereldvertaalsysteem legt hij uit dat er sprake is van een hiërarchische structuur van centrale, semiperifere en perifere talen. Ze kunnen worden beschouwd als een systeem. Het Engels neemt als hypercentrale taal de grootste plaats in als het gaat om vertalingen. Zij wordt gevolgd door het Duits, Frans en Engels. Het aantal mensen dat een taal spreekt staat los van de positie van de taal in het vertaalsysteem. Het gaat vooral om de voorbeeldfunctie die een taal vervult ten aanzien van de andere talen.

Casanova heeft tevens een sociologisch model ontwikkeld. Het mondiale literair gebied bevindt zich volgens haar tussen twee polen, enerzijds de autonome literaire gebieden en anderzijds de literaire achterstandsgebieden. Autonome gebieden beschikken over een uitgebreid literair verleden, zoals Frankrijk en Engeland. Wanneer een taal beschikt over een dergelijk verleden heeft het meer kans om door te breken op de literaire wereldmarkt. Daarnaast is de nationale reputatie van een schrijver belangrijk om uitgegeven te worden in het buitenland.

In het wereldvertaalstelsel bevindt de Nederlandse taal zich in de semi-periferie. Nederland richt zich vooral op de buitenlandse centra en volgen hun voorbeeld wat betreft de trends in de literatuur. Wat in de internationale centra toonaangevend is, wordt nauwlettend in de gaten gehouden. Deze culturele meegaandheid zorgt ervoor dat de nieuwste ontwikkelingen uit het buitenland worden overgenomen door de schrijvers in Nederland.

De semiperifere positie van Nederland in het wereldvertaalsysteem is bereikt door onder andere het gunstige vertaalklimaat en de promotie van Nederlandse literatuur in het buitenland. De laatste decennia is het aantal uitgaven in het buitenland dan ook enorm toegenomen en probeert Nederland haar literatuur bekend te maken op de vele internationale boekenmarkten.

Om het vertalingklimaat zo gezond mogelijk te houden investeert de Nederlandse overheid in de vertalers en de vertalingen. Hiervoor heeft zij in 1991 het Nederlands Productie en Vertalingenfonds opgericht. Dit fonds is de opvolger van de Stichting voor vertalen en houdt zich bezig met de promotie van Nederlandse literatuur in het buitenland. In het volgende hoofdstuk wordt het literaire netwerk van de productie van vertalingen toegelicht. Daarnaast wordt de taak van het NLPVF verduidelijkt en worden de verschillende initiatieven die zij neemt om Nederlandse literatuur in het buitenland te promoten toegelicht.

Hoofdstuk 3 Literaire netwerken

‘Als het boek de stam is, dan zijn de lezers de bladeren. Elke vertaling is een nieuwe tak en betekent: meer bladeren aan de boom, andere bladeren ook. Natuurlijk heeft het ook iets onnatuurlijks, die vreemde boom, die geënte spruit, maar dat maakt het nu juist zo feestelijk’
Thomas Rosenboom.

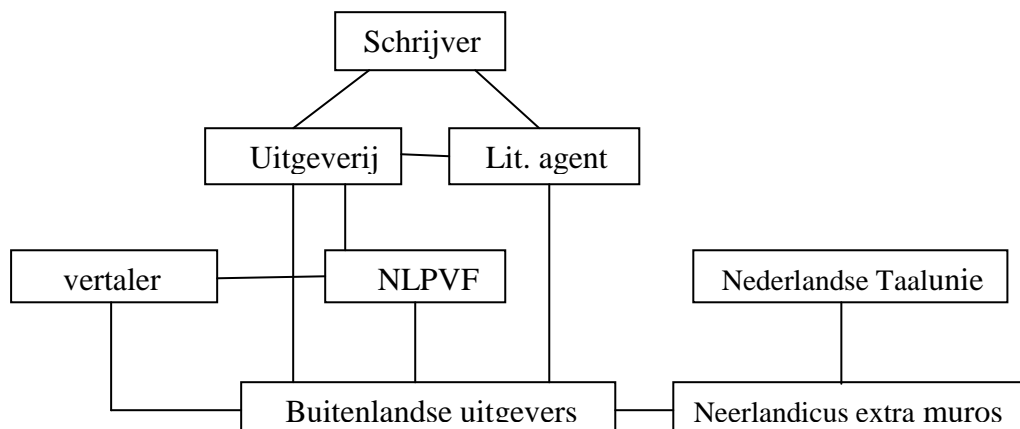
Het wereldvertaalsysteem is volgens Johan Heilbron een hiërarchisch systeem van betrekkingen tussen taalgroepen die verband houden met vertalen en vertalingen. Een vertaling komt tot stand in een literair netwerk van talen, waarbij de positie van een taal in het wereldtalenstelsel doorslaggevend kan zijn voor het succes van een titel in het buitenland. Daarnaast is het succes van een schrijver afhankelijk van het literaire en linguïstisch kapitaal van hun land, zoals Casanova al aangaf. Een literaire vertaling is belangrijk voor een land om literair kapitaal op te bouwen. Een vertaling vanuit een gedomineerde taal naar een dominante taal bevestigt de positie van de auteur in binnen- en buitenland. Maar de totstandkoming van een vertaling is niet alleen afhankelijk van. Deze vindt plaats in netwerk van uitgevers, agenten, vertalers, etc. Alle actoren in dit netwerk zorgen ervoor dat een vertaling kan worden geproduceerd en dat deze voldoende promotie krijgt om het uiteindelijke doel te bereiken, namelijk succes in het buitenland.

In dit hoofdstuk wordt het literaire netwerk van uitgevers, agenten, schrijvers, vertalers en natuurlijk het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds toegelicht. Alle actoren worden behandeld en hun positie in het veld wordt daarbij toegelicht. Het gaat hierbij om de productie van vertalingen naar het buitenland.

3.1 Systeem van literaire producties

Er zijn verschillende betrokkenen bij de totstandkoming van een literaire vertaling. Hun onderlinge verhouding wordt in de onderstaande figuur schematisch weergegeven. Hierbij wordt uitgegaan van de productie vanuit het Nederlands naar een andere doeltaal. Dit om de reden dat deze scriptie alleen gaat over vertalingen naar het buitenland.

Figuur 1. Het Nederlandse literaire netwerk

Beknopt wordt aangetoond hoe de verschillende actoren meewerken om tot een vertaling van een Nederlands werk te komen. Het laat zien hoe de productie van vertalingen in zijn werk gaat, waarbij alleen de richting van het Nederlands naar een doeltaal wordt weergegeven.

De schrijver staat bovenaan in dit model, omdat er zonder zijn werk geen sprake kan zijn van een vertaling. Het werk van de schrijvers komt in eerste instantie terecht bij Nederlandse uitgeverij. Deze uitgeverijen beschikken, afhankelijk van hun grootte en reputatie, over een netwerk van buitenlandse contacten. Zij kunnen er mede voor zorgen dat een boek in het buitenland wordt gepromoot en verkocht. Daarnaast hebben gevestigde auteurs een literair agent. Een literair agent fungeert als een soort makelaar voor de verkoop van vertaalrechten, persrechten, filmrechten, etc. Voor uitgeverij zijn zij van groot belang, omdat de aan- en verkoop van rechten veel tijd kost. Deze nemen de literair agenten voor hun rekening.

Daarnaast heeft de literair agent zich toegelegd op het opbouwen van een netwerk van contacten met uitgeverij in het binnen- en buitenland. Verschillende literair agenten zijn actief

bezig met het verkopen van rechten aan buitenlandse uitgevers. Soms betekent dat ook dat een boek dat niet is uitgegeven in Nederland wel aan een buitenlandse uitgever is verkocht.³⁷

Niet alleen de uitgeverijen en literair agenten zorgen ervoor dat de Nederlandse boeken aan buitenlandse uitgeverijen worden verkocht. Ook de overheid vindt het belangrijk dat Nederland van zich laat horen in het internationale literaire veld. Daarom is in 1991 het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds opgericht door de overheid, dat zich onder andere bezighoudt met de promotie van Nederlandse literatuur in het buitenland. Hierop zal in de volgende paragraaf uitgebreid worden ingegaan. Het Vertalingenfonds onderhoudt contact met de Nederlandse en buitenlandse uitgevers en probeert deze aan elkaar te koppelen. Zij weet welke binnenlandse en buitenlandse uitgevers bij elkaar passen en proberen deze met elkaar in contact te laten komen. Het fonds heeft geen rechten en kan deze dus ook niet verkopen. Zij zien zichzelf als doorgeefluik. ‘Wat wij kunnen doen is bemiddelen tussen de binnenlandse uitgever en de buitenlandse uitgever’, aldus Marlies Hoff van het Vertalingenfonds.³⁸

Een van de belangrijkste spelers in het veld is de vertaler. De kwaliteit van een vertaling draagt bij aan het al dan niet slagen van een titel in het buitenland. Er zijn twee manieren waarop een vertaler werkt. Allereerst kan een buitenlandse uitgever zelf een voorkeur hebben voor een vertaler. De vertaler kan advies geven over interessante Nederlandse literatuur en de uitgever op de hoogte houden van de ontwikkelingen op de Nederlandse boekenmarkt. Ten tweede houdt het vertalingenfonds een lijst bij van bekwame vertalers. Een buitenlandse uitgever kan het fonds om advies vragen wanneer het een Nederlands boek wil uitgeven. Het fonds kan op haar beurt een vertaler aandragen voor een titel. Om dit laatste te stimuleren geeft het fonds vertalingsubsidies aan uitgevers die daadwerkelijk besluiten om met de vertaler samen te werken. ‘Dit doen wij vanwege de kwaliteitsbewaking. We proberen dit toch zelf in de hand te houden’.³⁹

Het laatste onderdeel van de productie van vertalingen is de neerlandicus extra muros. Deze fungeert behalve als adviseur voor uitgevers soms ook als vertaler. Zijn belangrijkste taak is toch wel het onderwijzen van Nederlands in het buitenland. Taken die daarbij horen zijn het verzorgen van vertaalworkshops, die de kwaliteit van vertalingen uit het Nederlands bevorderen. Hierbij worden zij gesteund door de Nederlandse Taalunie.

³⁷ Van Voorst, *Weten wat er in de wereld te koop is*, p 187

³⁸ Interview NLPVF 8 mei 2009

³⁹ Interview NLPVF 8 mei 2009

In het buitenlandse cultuurbeleid speelt de Taalunie vooral een rol via het netwerk van de buitenlandse universitaire neerlandistiek. De Nederlandse Taalunie, die zich als stichting bezighoudt met de Nederlandse taal, het onderwijs in en van het Nederlands en literatuur, ondersteunt de neerlandicus extra muros in het buitenland door extra geld beschikbaar te stellen voor vertaalworkshops. Daarnaast worden enkele grotere vakgroepen Nederlands financieel ondersteund om naast hun normale taken ook culturele activiteiten te ontplooiën voor een publiek buiten de universiteit. Deze culturele functie kunnen zij vervullen door documentatie over Nederland en Vlaanderen beter toegankelijk te maken en culturele evenementen te organiseren. Met opleidingsmogelijkheden voor literair vertalers uit het Nederlands vergroot de Taalunie het potentieel aan goede literair vertalers uit het Nederlands in andere talen. Het onderwijs Nederlands buiten het taalgebied is een belangrijke factor in het Taaluniebeleid. Het bepaalt mede het culturele gezicht van de Nederlandstalige landen Nederland, België en Suriname buiten het taalgebied.⁴⁰

3.2 NLPVF

In 1991 is het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds, het NLPVF, opgericht. Dit is een stichting van de overheid die de productie van kwalitatief hoogstaande, oorspronkelijke Nederlands- en Friestalige literaire werken bevordert.

Daarnaast dragen zij ook zorg voor het bevorderen van de vertaling van deze literaire werken. Zij kiezen niet zomaar een titel uit om die te promoten, maar vragen ieder jaar aan de Nederlandse uitgeverij om een aantal boekexemplaren naar het fonds toe te sturen. De uitgeverij laten zij vrij in hun keuze van die boeken. De werken worden gelezen door de medewerkers van het fonds, die uiteindelijk een selectie maken van titels. Of een boek interessant is hangt van verschillende factoren af. Het gaat uiteindelijk om de kwaliteit van het boek. Ze kijken bijvoorbeeld naar titels van gerenommeerde schrijvers of interessante debutanten met de vraag of het boek kansrijk is in het buitenland.

Hun derde doel is het stimuleren van vertalingen naar het Nederlands en Fries uit moeilijk toegankelijke talen, die voor het literaire aanbod in Nederland van bijzonder groot belang worden geacht. Het NLPVF probeert deze doelen met een aantal factoren te bewerkstelligen. Zo staan ze ieder jaar met een stand op verscheidene internationale boekenbeurzen, waarbij zij de informatievoorziening over Nederlandse literatuur verzorgen. Ze maken bijvoorbeeld per auteur dossiermappen met fragmentvertalingen en informatie over

⁴⁰ Internetsite Taalunie. www.taalunie.org. Laatst bekeken: 15 april 2009

de auteur. Daarnaast zijn er informatiebrochures met overzichten van werken van verschillende auteurs. Ook verzorgen ze een viermaandelijks publicatie waarin telkens zes auteurs worden behandeld. Deze worden naar alle buitenlandse uitgevers gestuurd. Tot slot onderhouden ze contacten met internationale uitgevers en functioneren ze als doorgeefluik tussen de Nederlandse en buitenlandse uitgeverijen.⁴¹

Het fonds heeft bij het promoten van Nederlandse literatuur bij buitenlandse uitgevers geen winstoogmerk en streeft geen commerciële doelen na. Literair agenten en Nederlandse uitgevers prijzen hun boeken echter aan met het doel geld te verdienen aan een vertaling. Zij proberen dan ook zoveel mogelijk Nederlandse literatuur te verkopen in het buitenland. Het fonds wil echter kwalitatief hoogstaande Nederlandse literatuur promoten om op die manier literair kapitaal op te bouwen in eigen land.

Het vertalingenfonds benadrukt het belang van goede vertalers bij een succesvolle uitwisseling van culturen. In de uitgave *Overigens schitterend vertaald* licht het fonds dit toe: ‘de werkelijke waarde van een roman wordt pas zichtbaar wanneer hij wordt bevrijd uit de dwangbuis van de kleine, nationale context en in de grote context wordt geplaatst’, naar een citaat van Milan Kundera. Ook het fonds is zich bewust van de perifere positie van Nederland in het wereldtalensysteem:

‘hoe kleiner het gewicht dat een taalgebied internationaal in de schaal legt, hoe meer belangstelling voor wat er elders gebeurt, en dus hoe meer vertalingen. Diezelfde wetmatigheid geldt ook andersom: hoe groter het gewicht dat een taalgebied internationaal in de schaal legt, hoe meer belangstelling het elders wekt, en hoe meer er uit vertaald wordt.’⁴²

Het fonds schrijft het recente succes van de Nederlandse literatuur in het buitenland toe aan de actieve rol die het vervult ten aanzien van het verstrekken van subsidies onder voorwaarde dat de vertaler volgens het gangbare tarief wordt betaald. De vertaler is zeer belangrijk voor een succesvolle vertaling. Een uitspraak van Rudi Wester geeft aan hoe gewichtig deze taak is. ‘Een slechte vertaling kan een boek vermoorden’, aldus de voormalig directeur van het vertalingenfonds.⁴³ Om de kwaliteit van literaire vertalingen te bevorderen heeft het NLPVF dan ook besloten om het Vertalershuis op te richten. Dit idee staat niet op zichzelf. Een

⁴¹ www.NLPVF.nl. *Missie*. Laatst bekeken 17 april 2009

⁴² *Overigens schitterend vertaald*. P.11

⁴³ Blom, O (2000) *Het vertalershuis*. Uit: Klein land, grote schrijvers, p60

dergelijk initiatief was ook al in Frankrijk en Duitsland verschenen. Nelleke van Maaren, vertaalster, voormalig bestuurslid van de Vereniging voor Letterkundigen en sinds 1991 secretaris van het bestuur van het Vertalingenfonds, besloot zich hiervoor in te zetten en in februari 1992 was het dan ook zover: in een pand aan de Anthony van Dijkckstraat in Amsterdam werd het vertalershuis officieel in gebruik genomen.

3.3 Vertalershuis

Het doel van het vertalershuis is om permanent twee vertalers te laten verblijven. Op die manier kunnen zij de sfeer, de taal en de cultuur van Nederland opsnuiven en ervaren hoe het is om een tijdje te leven in de omgeving waarin een boek is ontstaan. Immers: ‘Hoe gedegen grammaticaal correct de vertalers het Nederlands ook beheersen, een langer verblijf in Nederland is een voorwaarde voor het leren onderscheiden van de diverse spreekstijlen, het begrijpen van typische uitdrukkingen of het weergeven van straathumor. Dat kun je niet uit boeken leren, dat moet je aan den lijve ondervinden’, aldus van Maaren.⁴⁴ De vertalers verblijven maximaal 2 maanden in het huis voor het fulltime vertalen van een boek. Dit verblijf is volledig gesubsidieerd. Het is voor vertalers niet alleen belangrijk om alleen de Nederlandse taal te kennen, maar ook allerlei aspecten van de Nederlandse cultuur. Sommige dingen zijn voor Nederlandse lezers vanzelfsprekend, zoals merken of straten. Deze kunnen voor een buitenlander echter niet te begrijpen zijn. In China weten ze bijvoorbeeld niet wat de Hema is, een voor Nederland vanzelfsprekend warenhuis. Het is dan van belang dat een vertaler de sfeer of het warenhuis op een zodanige manier beschrijft dat de buitenlandse lezer zich toch een voorstelling van de Nederlandse omgeving kan maken.⁴⁵

Een belangrijke ontwikkeling voor het vertalershuis was het feit dat staatssecretaris Aad Nuis in 1995 1 miljoen gulden extra besloot uit te trekken voor het vertaalbeleid, zodat de opmars van de Nederlandse literatuur in het buitenland niet voortijdig gestopt hoefde te worden na het succes van Nederland op de Frankfurter Buchmesse in 1993.

In het najaar van 1997 verwierf het fonds een nieuw en ruimer huis in de Van Breestraat, in de buurt van het eerste vertalershuis. In dit pand was plek voor vijf vertalers, die daar tegelijk zouden kunnen verblijven en werken. Daarnaast heeft het vertalershuis ook een bibliotheek, waar de vertaler alle nodig informatie zoals woordenboeken, tijdschriften en reeds vertaalde

⁴⁴ Ibidem p.60-61

⁴⁵ Interview Produktiefonds 08-05-2009

boeken kan terugvinden. De nieuwe directeur van het Fonds Rudi Wester verklaarde met de opening van het nieuwe Vertalershuis dat Nederland eindelijk volwassen was geworden ten aanzien van het vertalingbeleid.⁴⁶

3.4 Boekenbeurzen

Om de internationale literatuur te promoten en te verkopen worden er verscheidene internationale boekenbeurzen georganiseerd. Vooraanstaande markten in het buitenland zijn bijvoorbeeld Frankfurt, Londen, Abu Dhabi en New Delhi. Deze jaarlijkse boekenbeurzen worden bezocht door literair agenten, uitgevers uit binnen- en buitenland, fondsen, schrijvers en vertalers. Op deze beurzen worden contacten gemaakt, vertaalrechten verkocht en gekocht en literatuur gepromoot.

De belangrijkste boekenbeurs die gehouden is voor Nederland is de Frankfurter Buchmesse van 1993. In dat jaar was Nederland gastland en deze gebeurtenis heeft ervoor gezorgd dat de interesse voor Nederlandse literatuur sindsdien toenam. Om dit succes te bereiken is er veel inzet geleverd van alle actoren in het veld. Ook de overheid heeft haar bijdrage geleverd. Binnen het vertalingenbeleid was de Buchmesse, dat als thema Nederland en Vlaanderen had, een belangrijk evenement. De overheid heeft destijds, na veel kritiek op de aanvankelijk geringe steun, een bedrag van 2,6 miljoen gulden beschikbaar gesteld en de Vlaamse overheid nog eens 2,5 miljoen gulden. Ook voor de voorbereiding werd nog eens 100.000 gulden beschikbaar gesteld.⁴⁷

De aanwezigheid van Nederland op boekenbeurzen is nog steeds zichtbaar. Het jaarverslag van het vertalingenfonds meldt ze in 2008 11 boekenbeurzen hebben bezocht: die van Athene, Abu Dhabi, Leipzig, Parijs, Bologna, Londen, Thessaloniki, Beijing, Göteborg, Frankfurt en Guadalajara. In Abu Dhabi, Bologna, Londen, Beijing en Frankfurt had het NLPVF in 2008 een eigen stand.

⁴⁶ Ibidem p.62

⁴⁷ Kelderman, S (1997) sinds Frankfurt zwemmen we in de schrijvers

3.5 Conclusie

In dit hoofdstuk is duidelijk geworden dat een vertaling is ingebed in een literair netwerk van betrokkenen. De beheersing van vertaaltechniek bij de productie van een vertaling is niet voldoende om een vertaling te laten slagen. Schrijvers zijn dus niet alleen afhankelijk van de positie van hun taal en linguïstisch kapitaal, maar ook van hun professionele netwerk.

Belangrijke deelnemers in het netwerk zijn de literair agent en de NLPVF, die ervoor zorgen dat Nederlandse literatuur aan buitenlandse uitgevers wordt verkocht. Daarnaast zijn de buitenlandse uitgevers ook belangrijke schakels, omdat zij voor de promotie van het boek zorgen wanneer ze besluiten een vertaling uit te geven.

Een bekwame vertaler is tevens onmisbaar in het proces, omdat het succes van een boek valt of staat met een goede vertaling. Het NLPVF geeft om deze reden vertaalsubsidies aan buitenlandse uitgevers, wanneer zij besluiten in zee te gaan met een vertaler, die het fonds aanbeveelt. Het NLPVF zorgt er onder andere voor dat Nederlandse literatuur wordt gepromoot in het buitenland. Zij geeft brochures uit, geeft informatie over Nederlandse schrijvers aan buitenlandse uitgevers en dient als bewaker van de kwaliteit van boekvertalingen. Daarnaast bezoeken zij ook internationale boekenbeurzen, waar zij samen met Nederlandse uitgevers en literair agenten naartoe reizen om Nederlandse literatuur te promoten en te verkopen.

Een ander initiatief dat het NLPVF heeft opgezet is het vertalershuis. In dit huis krijgen vertalers de kans om de Nederlandse cultuur beter te leren kennen en hun vertaalactiviteiten te verfijnen. Op deze manier kan het fonds garant staan voor een kwalitatief hoogstaande vertaling.

Hoofdstuk 4 Vertalingen uit het Nederlands tussen 1997-2008

Opzet van het kwantitatieve onderzoek

De vorige hoofdstukken gaven al aan dat Nederland een klein taalgebied is. Tot 1990, zo blijkt uit onderzoek van Johan Heilbron, werd er maar weinig uit het Nederlands vertaald. Dit valt onder meer te verklaren door het feit dat kleine landen zoals Nederland vaak buiten het gezichtsveld van de grote centra blijven.⁴⁸

Om de Nederlandse cultuur toch zoveel mogelijk te verspreiden, wordt er door de overheid veel geïnvesteerd in literaire vertalingen uit het Nederlands. In dit hoofdstuk worden de resultaten van dit beleid tussen 1991 tot 2008 geanalyseerd en verklaard. Voor deze periode is gekozen, omdat in 1991 het Literair Productie en Vertalingenfonds is opgericht door de overheid. Er wordt dan ook gekeken naar hoe de ontwikkelingen van vertalingen uit het Nederlands tijdens haar beleid verlopen. Naar vertalingen tot 1997 is onder andere al onderzoek gedaan door Johan Heilbron, Carline Nauta en Renske van Rees. Dit wordt dan ook in de eerste paragraaf apart behandeld. Vervolgens zal het onderzoek worden geactualiseerd vanaf 1991 tot en met 2008 met behulp van de vertalingendatabase van het NLPVF. Deze periode overlapt een deel van het onderzoek van Carline Nauta, dat tot 1997 is gedaan. Op deze manier zal de ontwikkeling van de productie van vertalingen uit het Nederlands zichtbaar worden.

Analyse

Bij het analyseren van de gegevens van het Vertalingenfonds let ik op het volgende:

1. Welke patronen zijn er te ontdekken bij boekvertalingen uit het Nederlands van 1991 tot 2008?

Hierbij kijk ik naar de productie van alle vertalingen die vanuit het Nederlands in een andere taal zijn verschenen en die in de database van het Vertalingenfonds zijn opgenomen. Vragen die ik daarbij stel zijn: is er sprake van een groeiende of dalende productie van vertalingen in het buitenland?

⁴⁸ Heilbron, J (1995) *Waarom een klein land*

2. Welke factoren zijn van invloed op deze patronen?

Zijn deze patronen te koppelen aan bepaalde gebeurtenissen tussen 1997 en 2008? Wat is de invloed van het overheidsbeleid op deze patronen? Hoe verhouden deze resultaten zich tot de bevindingen uit het onderzoek, dat onder andere door Heilbron is gedaan, over de langere periode vanaf 1954.

3. Hoe passen de ontwikkelingen in de behandelde theorieën?

Hoe passen de ontwikkelingen in de productie van vertalingen in het centrum-periferiemodel en wereldtalenstelsel?

4.1 Nederlandse fictie 1959-1997

In deze paragraaf wordt de productie van vertalingen uit het Nederlands geanalyseerd. Hierover zijn al verscheidene onderzoeken gepubliceerd, waaronder die van Johan Heilbron in *Waar in een klein land*. Een van mijn belangrijkste bronnen voor boekvertalingen uit het Nederlands is het onderzoeksstageverslag van Carline Nauta, dat een overzicht geeft van alle vertalingen uit het Nederlands van 1959 tot 1997. Zij actualiseert daarmee het onderzoek van Johan Heilbron in *Waar in een klein land*, dat tot 1990 loopt. Niet alleen kijkt Nauta naar het totaal aantal boekvertalingen uit het Nederlands, maar zij heeft ook onderzocht uit welke genres deze afkomstig zijn. De bron die zij hiervoor heeft gebruikt is afkomstig van de Nationale Koninklijke Bibliotheek Den Haag. De KB brengt iedere vijf jaar de publicatie *Het Nederlandse boek in vertaling* uit. Deze publicatie is een bibliografie van boeken die oorspronkelijk in de Nederlandse taal gepubliceerd zijn en daarna vertaald werden. Tabel 4.1 toont in de bovenste rij de vertalingen uit het genre fictie volgens *Het Nederlandse boek in vertaling*, in het verslag van Nauta aangeduid als ‘taal en letterkunde’. Daarnaast worden de gegevens van de KB vergeleken met die van de vertalingendatabase van het NLPVF. De vertalingendatabase is een initiatief van het NLPVF en geeft informatie over verschenen Nederlandstalige literatuur en bevat vooral zuiver literaire titels. Volgens het Vertalingenfonds wordt ieder vertaald boek in de vertalingendatabase opgenomen, inclusief de herdrukken, waardoor er een zo volledig mogelijk bestand ontstaat. Beide hebben andere criteria voor het samenstellen van hun literatuurlijsten. De KB houdt een ruimere definitie aan voor de categorie ‘taal en letterkunde’. Hierin wordt niet alleen fictie opgenomen, maar ook gedichten en non-fictie. De Vertalingendatabase heeft echter haar bestanden onderverdeeld in verschillende genres, zoals fictie, non-fictie en poëzie, waardoor het mogelijk is inzicht te

krijgen in de ontwikkeling van de afzonderlijke genres. Deze verschillende criteria hebben er wel toe geleid dat de cijfers van het NLPVF sterk verschillen met die van de KB.

Tabel 4.1 Vertalingen uit het Nederlands en Vlaams van het genre fictie (1958 – 1997), weergegeven in absolute getallen.

Jaar	'58-'67	'68-'72	'73-'77	'78-'82	'83-'87	'88-'92	'93-'97
Aantal KB	1007	378	433	472	568	511	1343
Aantal NLPVF	275	272	195	211	382	378	690

Bron: Carline Nauta (2008) *Dat spreekt boekdelen* en de *Vertalingendatabase* van het NLPVF

We zien dat de boekvertalingen volgens de cijfers van de KB tussen 1968 en 1987 gestaag stijgen. De cijfers van de NLPVF tonen echter dat de productie van vertalingen '73 en '77 sterk verschillen met de gegevens van de KB. De cijfers van de KB tonen dat de productie van vertalingen stijgt, terwijl de vertalingendatabase van het fonds een daling laat zien. Opmerkelijk is ook de periode tussen 1958 en 1967, waar een groot verschil te zien is van 732 vertalingen tussen beide lijsten. Deze verschillen zijn het gevolg van de criteria die beide partijen aan hun lijsten hebben toegekend. Duidelijk is dat de KB een veel bredere definitie van literatuur hanteert dan het NLPVF.

In de periode '93 tot '97 stijgt het aantal vertalingen volgens de KB met 832 titels ten opzichte van de eraan voorafgaande periode. Ook in de cijfers van de NLPVF is in die periode een sterke groei te zien van het aantal vertaalde Nederlandse titels. Dit kan verklaard worden door de Frankfurter Buchmesse van 1993, waar Nederland als gastland optrad. Deze boekenbeurs, waar voornamelijk romans gepromoot zijn, heeft er mede voor gezorgd dat de belangstelling voor Nederlandse literatuur toenam.

Wanneer we nauwkeuriger kijken naar het aantal Nederlandse boekvertalingen per taalgebied, zien we dat de meeste boeken naar het Duits vertaald worden. Op de tweede plaats staat de Engelse taal, gevolgd door het Frans op de derde plaats. Ook neemt het aantal vertalingen vanaf eind jaren tachtig naar kleine talen toe, zoals het Arabisch en Papiaments. Dit is mede de inbreng geweest van Nederland op de Frankfurter Buchmesse. Nederland richtte op deze beurs niet alleen haar aandacht op de grote literaire centra, maar ook op

kleinere landen. In tabel 4.2 is de verdeling van vertalingen naar de grootste drie talen te zien. Hierbij wordt geen onderscheid gemaakt in genre.

Tabel 4.2 Vertalingen uit het Nederlands en Vlaams (1958-1997) naar taal per vijf jaar, uitgezonderd '58 tot '67, weergegeven in absolute aantallen.

	'58-'67	'68-'72	'73-'77	'78-'82	'83-'87	'88-'92	'93-'97
Duits	1264	713	622	647	1024	1091	1681
Frans	374	258	406	401	657	524	486
Engels	685	638	675	731	748	513	747
Overig	1139	980	889	860	853	945	1488

*Bron: Carline Nauta (2008) *Dat spreekt boekdelen*.

Nederland is een klein land waarin een betrekkelijk moeilijke taal gesproken wordt. Deze taal bevindt zich volgens het wereldtalensysteem van De Swaan in de semi-periferie. Het Engels, als hypercentrale taal, neemt de grootste plaats in als het gaat om vertalingen, op de voet gevolgd door het Duits en het Frans. Daarom is het niet eenvoudig om de Nederlandse taal en cultuur over de wereld te verspreiden. Daarnaast verandert de wereld en mondialisering is een woord dat steeds vaker opduikt. De grote centra overheersen de kleine landen en bepalen de trends in de literatuur. Ook het literaire veld in Nederland is hieraan onderhevig. Vanuit de grote literaire centra is er grote vraag naar literatuur uit kleine en diverse culturen. Het aantal boekvertalingen zou dan ook moeten toenemen. Dit is zeker het geval in Duitsland, waar de uitgave van Nederlandse titels alleen maar toeneemt, met een explosieve groei in het begin van de jaren tachtig. Engeland en Frankrijk blijven echter achter en dalen zelfs in de periode 1988-1993 na enkele decennia van stabiele stijging.

De totale Nederlandse boekproductie is sinds 1958 verdubbeld. Binnen Nederland kan men dan ook spreken van een groeiende vraag naar Nederlandse boektitels. De precieze aantallen zijn te zien in tabel 4.3. Het aantal boektitels dat is vertaald is meer dan verdubbeld. Wanneer we echter kijken naar de talen waarin de vertaalde boeken zijn verschenen, is te zien dat deze nagenoeg gelijk blijven, met uitzondering van de periode 1968-1977, toen er in minder dan 50 talen Nederlandse boeken zijn verschenen. De boekvertalingen stijgen dus, maar het aantal talen waarin ze verschijnen is niet meegegroeid.

Tabel 4.3 Vertaalde Nederlandse en Vlaamse boeken (aantallen en spreiding) en de totale boekproductie per decennium

Periode	aantal vertaalde boektitels	aantal talen	Nederlandse boektitels
1958-67	3462	54	94000
1968-77	5181	44	117000
1978-87	5921	50	136000
1988-97	7435	51	162880

*Bron: Carline Nauta (2008) *Dat spreekt boekdelen*.

4.2 Nederlandse fictie 1991-2008

In deze paragraaf wordt het tijdvak 1991-2008 behandeld. Voor gegevens over vertalingen is gebruik gemaakt van de Vertalingendatabase van de NLPVF. Deze bevat alle bibliografische overzichten van vertalingen die in het buitenland zijn uitgegeven. Deze titels, meer dan 12.000 zijn geordend zijn naar verschillende categorieën. Daarbij worden ook titels weergegeven die niet eerst in Nederland zijn uitgegeven, maar via een tweede taal naar een derde taal worden vertaald. Zo komt het voor dat een titel vanuit de Duitse vertaling in het Chinees wordt vertaald. Dit heeft te maken met het tekort aan literaire vertalers, die vanuit het Nederlands kunnen vertalen. Tot slot worden herdrukken apart meegeteld in de Vertalingendatabase. Voor elke titel zijn de volgende gegevens in het bestand opgenomen:

- Naam auteur
- Buitenlandse titel boek
- Vertaler
- Buitenlandse uitgever
- Jaar van uitgave buitenland
- Nederlandse uitgever
- Jaar van uitgave Nederland
- Eventuele aanwezigheid bibliotheek NLPVF

4.2.1 Boekvertalingen

Wanneer we kijken naar het totaal aantal boekvertalingen per jaar uit het genre fictie zijn er enkele ontwikkelingen aan te wijzen. Na 1991 is er een stijging waar te nemen in de uitgave van Nederlandse fictie in het buitenland van 65 vertalingen in 1991 naar 187 vertalingen in 2008. In totaal zijn er 2744 vertalingen uitgegeven in deze periode. Daarvan zijn er 945 naar

het Duits vertaald, 365 naar het Engels en 276 naar het Frans. Daarmee vormen de prioriteitstalen een meerderheid van 57,7 procent. In tabel 4.4 is het totaal aantal uitgaven per jaar te zien. Daarnaast toont de onderste rij het aantal aanvragen voor vertaalsubsidies. Onder de vertaalsubsidies voor fictie vallen, naast romans en verhalenbundels, ook kinder- en jeugd literatuur. De jaarverslagen van de NLPVF geven niet gestructureerd aan hoeveel toekenningen of aanvragen voor subsidie er per jaar specifiek voor fictie zijn. Zo is in tabel 4.4 te zien dat niet bekend is wat de toegekende vertaalsubsidies zijn en het jaarverslag van 2004 was niet duidelijk in het aantal subsidieaanvragen voor fictie. Kanttekening bij tabel 4.4 is dat tot 1996 er geen scheiding werd gemaakt tussen aanvragen van fictie en non-fictie. Er is dan ook voor gekozen het totaal aantal aanvragen en toekenningen weer te geven.

Tabel 4.4 Aantal Nederlandse en Vlaamse boekvertalingen en vertaalsubsidieaanvragen per jaar uit alle genres (1991-1996) en het genre fictie (1997-2008), weergegeven in absolute getallen.

jaar	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
vertaling	65	91	152	101	154	144	139	115	166
subsidie	31	54	87	100	123	118	99	103	107
toegekend	x	51	85	95	115	112	89	96	100

jaar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
vertaling	187	202	177	222	168	181	185	196	187
subsidie	115	110	118	115	x	119	118	134	131
toegekend	110	105	115	115	124	x	x	128	90

*Bron: *Vertalingendatabase* van het NLPVF en de Jaarverslagen van het NLPVF (1991-2008)

Hoewel er in tabel 4.4 een duidelijke stijging te zien is, kan deze in de tussengelegen jaren verschillen in groei of daling van boekvertalingen. Zo daalt in 2002 de productie van vertaalde literatuur ten opzichte van 2001. Dit terwijl uit het jaarverslag van de NLPVF duidelijk wordt dat de aanvraag voor vertaalsubsidies van het genre fictie wel is gestegen van 110 in 2001 naar 125 in 2002. Dat de subsidieaanvragen dalen ten opzichte van het aantal vertalingen in 2003, 2005 en 2006 is hypothetisch te beantwoorden. Het doel van de

vertalingsubsidies is om Nederlandse literatuur bij buitenlandse uitgevers interessant te maken om te vertalen en om Nederlandse titels uiteindelijk zelfstandig door een buitenlandse uitgever te laten vertalen. Daarom zou het aantal subsidies logischer wijs moeten afnemen. Vanaf 2007 stijgen de subsidieaanvragen echter weer. Dit kan te maken hebben met het feit dat het Vertalingenfonds veel Nederlandse literatuur promoot in landen, waar het Nederlands relatief onbekend is. Zo geeft het fonds in het jaarverslag van 2005 al aan dat het haar aandacht extra gaat richten op landen in Oost-Europa en Azië, waartoe de BRIC-landen behoren. Dit staat voor Brazilië, Rusland, India en China. Deze landen behoren tot de zogenaamde economische grootmachten van de komende decennia en zijn dus zeer interessant voor Nederland om haar taal en cultuur in te verspreiden. Ter illustratie: tussen 2006 en 2008 zijn er 6 Nederlandse titels naar het Chinees vertaald, waarbij iedere vertaling met subsidie van het NLPVF tot stand is gekomen. Dit kan een reden zijn waarom het aantal aanvragen in deze periode weer stijgt. Een uitgever kan per auteur twee keer een subsidie krijgen voor boeken van hetzelfde genre (daarna nog een keer voor een ander genre). Daarna wordt de uitgever geacht zijn auteur dusdanig in de markt geplaatst te hebben dat een subsidie niet meer nodig is.⁴⁹ De subsidieaanvragen worden door twee verschillende commissies beoordeeld, bestaande uit een voor de Nederlandstalige literatuur (Commissie literatuur) en een voor de Friestalige literatuur (Commissie Friese literatuur). Deze commissies komen zes keer per jaar samen.

Het aandeel van de drie prioriteitstalen Duits, Engels en Frans in 2002 is ongeveer 45 procent, een stijging van 3 procent in vergelijking met 2001. Dit is vooral te danken aan de vertalingen naar het Frans.⁵⁰ Duits is door de tijd heen steeds de taal geweest waarin het meest uit het Nederlands werd vertaald. Dit heeft mede te maken met een gebrek aan interesse van Frankrijk en Engeland. Zij zijn zelfvoorzienend, omdat hun eigen culturele markt voldoende bronnen biedt voor een afwisselend aanbod. De reden hiervoor is dat deze landen hun eigen culturele invloedsfeer hebben, onder meer in hun koloniën. Duitsland bezat echter geen koloniën, waarin haar cultuur werd verspreid. Wel heeft het tot op heden een centrale positie in Noord-Europa en onderhoudt het intensieve handelscontacten met Nederland, Frankrijk en Engeland.⁵¹ Deze relatie tussen Nederland en Duitsland is tevens te zien in het aantal boeken dat is uitgegeven in dit land. Duitsland is de grootste afnemer van Nederlandse literatuur. Daarnaast is Duitsland een land met een zeer groot lezerspubliek. Er is veel vraag naar

⁴⁹ Jaarverslag NLPVF 2005

⁵⁰ Jaarverslag NLPVF 2002

⁵¹ Heilbron (1995) *Nederlandse vertalingen wereldwijd* p. 332

literatuur uit het buitenland. Door het intensieve contact met Nederland, wordt er dan ook een grote hoeveelheid Nederlandse titels op de Duitse markt uitgegeven.

Maar niet alleen de goede betrekkingen tussen Duitsland en Nederland zijn van invloed op de groei van het aantal vertalingen. Ook de Frankfurter Buchmesse, zoals al bleek in hoofdstuk 3, heeft grote invloed gehad. Vanaf 1993 werd er niet alleen meer vertaald, ook worden jongere auteurs vertaald en auteurs die pas hun debuut in Nederland hebben gehad. Daarnaast wordt er meer uit oudere werken vertaald, zodat het totale aanbod van Nederlandse literatuur verbreed is.⁵² Deze ontwikkeling is nog steeds waarneembaar tussen 1997 en 2008. Het aantal vertalingen in het buitenland groeit en er komen steeds meer talen bij waarin de Nederlandse titels worden vertaald. Dit is terug te zien in de tabel 4.5, waarin alle gegevens staan van vertaalde fictie tussen 1997 en 2008.

Tabel 4.5 Productie van fictievertalingen uit het Nederlands en Vlaams (1997-2008), weergegeven in absolute aantallen

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Duits	21	24	69	30	41	47	50	52	72
Engels	13	27	22	22	20	12	20	13	17
Frans	9	7	12	7	16	10	13	9	15
Spaans	2	4	3	4	12	4	3	5	9
Italiaans	2	8	7	3	4	12	7	4	8
Zweeds	5	1	3	7	4	2	8	5	4
Hongaars	1	2	1	1	6	9	7	5	2
Deens	2		3	4	8	7		3	4
Servokroatisch	2	1	2	8	19	12	3	1	1
Portugees		1	1	1	5	1	10		3
Russisch	1	2	2		1	6	1	2	3
Tsjechisch		2	2	1		1	1	2	7
Noors		2	5	2	4	2	1	1	2
Grieks	1	1	1				1	3	3
Turks			1			2	1	1	1
Bulgaars					1	1	3	2	1
Hebreeuws		1						2	
Roemeens	1	1	3		1	1	1	1	
Pools	2			5	6	1	1		1
Fins					1		1		3
Sloveens						1			1
Slowaaks			5	1	1				1

⁵² Kelderman, S. *Sinds Frankfurt zwemmen we in de schrijvers*.

Japans			1	1		1	1		1
Esthisch		1	1	1	1				2
Kroatisch		1							
Servisch		1		1	3				
Oekraïens		1							
Albanees			1			1		1	
Chinees	1				2		1		
Koreaans				1		3			1
Indonesisch	2	2	2						
Catalaans									
Fries				1			2		
Ijslands					1	1	1	2	1
Litouws									1
Bosnisch									
Afrikaans						2			1
Vietnamees									
Bengaals									
Hindi									
Arabisch			1						
Farsi						1			
Macedonisch									
Esperanto		1							
Armeens									
Georgisch									
Lets									
Friulaans			1						
Papiamentu			1						

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	totaal
Duits	60	84	55	69	42	61	60	62	46	945
Engels	32	30	22	37	13	17	10	24	14	365
Frans	16	14	18	43	21	21	18	12	15	276
Spaans	11	10	6	7	4	7	11	9	9	120
Italiaans	14	8	10	11	6	14	11	12	8	113
Zweeds	2	10	9	5	7	2	6	2	5	87
Hongaars	5	6	7	2	6	3		9	7	79
Deens	7	2	6	1	6	4	5	5	3	70
Servokroatisch	2	2	1	2						56
Portugees	2	4	4	3	2	2	4	7	4	54
Russisch	4	2	3	5	3	3	2	7	3	50
Tsjechisch	4	2	2	7	3	3	6	7	3	47
Noors	1	4	3	3	4	4	3	2		43
Grieks	7	2	3	4	3	5	3	3	2	42
Turks	2	3	2	1		5	4	4	6	33
Bulgaars	1	5	2	2	1	3		3	5	29

Hebreeuws	1	3	1	3	2	1	7	2	5	28
Roemeens	1		1	1	4		3	1	6	26
Pools	2	1	4	2	4	1	4	2	1	23
Fins	3		1	3	4	2	2	1	1	22
Sloveens			2	3	1	2	1	2	9	22
Slowaaks		1		2		1	2	3	2	19
Japans	3	2	4	1	1	1	1			18
Esthisch	1		1		4	1	2	1	1	17
Kroatisch				1	1	2	6	3	2	16
Servisch			1		1	3	1	4	1	16
Oekraïens	1	1	3	1		3	2		1	13
Albanees				1	2	2		2	1	11
Chinees		1		1			1		5	11
Koreaans	1	1	1		1				1	10
Indonesisch			1		1	1	1			10
Catalaans				4	2	1	1		1	9
Fries				2		2		1		8
IJslands					1			1		8
Litouws				1	2	2	1			7
Bosnisch			1		1			2	2	6
Afrikaans	1		1						1	6
Vietnamees	2		1		1		1			5
Bengaals						1	3			4
Hindi			1	2					1	4
Arabisch					3					4
Farsi					2					3
Macedonisch							1	1		2
Esperanto	1									2
Armeens									1	1
Georgisch							1			1
Lets							1			1
Friulaans										1
Papiamentu										1

*Bron: *Vertalingendatabase* van het NLPVF.

In tabel 4.5 zijn enkele opvallende resultaten zichtbaar. Het Duits staat alle jaren op de eerste plaats wat betreft vertalingen uit het Nederlands. Hierna volgt het Engels, op de voet gevolgd door het Frans. In tabel 4.5 is te zien dat er ieder jaar nieuwe talen aan de tabel worden toegevoegd. Maar niet alleen komen er talen bij, er vallen ook talen af. Zo zijn er talen als het Esperanto en Arabisch waar maar enkele Nederlandse boeken in zijn verschenen en waar de laatste jaren geen nieuwe boeken naar zijn vertaald. Ook toont de tabel dat vanaf 2002 de toename van nieuwe talen sterk stijgt. Deze talen zijn voornamelijk afkomstig uit Oost-

Europa, zoals Bosnië, Servië en Kroatië. Maar ook vertalingen naar Azië zijn toegenomen. In deze toename van kleinere talen is de hand van de overheid te zien. Zij investeert veel in het bekend maken van Nederland in het buitenland. Zo meldt het ministerie van OC&W in de cultuurnota 2001-2004 nog dat ‘Het NLPVF kan bogen op succes. Vooral de bereikte resultaten bij de internationale promotie van onze literatuur trekken de aandacht’, aldus het ministerie van OC&W. Opvallend is ook dat de Nederlandse literatuur in 1991 naar 15 talen is vertaald en in 2008 naar 32 talen. Er is dus sprake van een toename. De precieze aantallen zijn te zien in tabel 4.6.

Tabel 4.6

Jaar	totaal aantal vertaalde fictie (database fonds)	vertalingen uit alle genres	totaal aantal talen	Nederlandstalige boekproductie
1991	65	220	15	15.142
1992	91	265	21	15.259
1993	152	347	25	15.500
1994	101	343	19	16.025
1995	154	429	23	16.066
1996	144	453	25	15.489
1997	139	433	22	15.944
1998	115	451	19	16.516
1999	166	534	26	16.882
2000	187	527	27	17.110
2001	202	530	23	16.167
2002	177	507	31	16.684
2003	222	570	31	17.141
2004	168	511	33	16.402
2005	181	558	31	15.832
2006	185	542	33	16.126
2007	196	542	29	14.920
2008	187	438	32	Onbekend

* Bron: A-lijst van de KB en *Vertalingendatabase* van het NLPVF.

Tabel 4.6 laat zien dat er een groei is wat betreft de fictievertalingen met een klein dieptepunt in 1998 en 2001. De jaren die volgen tonen aan dat het gemiddeld aantal talen waarin Nederlandse fictie verschijnt op 25.83 ligt.

In de laatste kolom van tabel 4.6 staat het totaal aantal uitgegeven boeken in Nederland volgens de A-lijst van de Koninklijke Bibliotheek. De KB houdt een weeklijst bij van alle Nederlandse uitgaven. Deze bestaat uit een zogenoemde A-lijst, B-lijst en C-lijst. In de A-lijst vindt men titels van in Nederland via de normale handelskanalen uitgegeven boeken, eerste nummers en themanummers van tijdschriften en jaarboeken en elektronische publicaties. In de B-lijst is de in Nederland uitgegeven publicaties van bestuurslichamen, wetenschappelijke instellingen en daarmee gelijk te stellen organisaties te vinden. Het betreft hier adviezen, rapporten, verslagen e.d., die meestal niet via de normale handelskanalen worden verspreid. Daarnaast is er ook de C-lijst waar alle overige publicaties onder vallen.

Tabel 4.6 toont de totale productie volgens de A-lijst. Voor deze lijst is gekozen omdat het genre fictie ook in deze categorie thuishoort. Te zien is dat na de stijgende lijn tussen 1997 en 2000 in 2001 de boekproductie licht afneemt ten opzichte van 2000, maar dat het aantal fictievertalingen is gestegen. Dit geldt ook voor het jaar 2005 en 2007. Ook hierbij daalt de boekproductie, terwijl het aantal vertalingen toeneemt uit het genre fictie. Het tegenovergestelde gebeurt in de jaren 1998 en 2002. Hier neemt de boekproductie juist toe ten opzichte van het jaar ervoor, terwijl het aantal fictievertalingen daalt. Kanttekening bij deze redenering is dat de boekproductie echter niet gelijk loopt met het vertalen van boeken uit dat jaar. Hier kunnen in verband met de vertaalactiviteiten een of meerdere jaren tussen zitten.

De derde kolom van tabel 4.6 toont het totaal aantal literaire vertalingen per jaar volgens de vertalingendatabase van het Vertalingenfonds. Hierin zijn dus alle genres opgenomen. Te zien is dat het totaal aantal vertalingen niet gelijk loopt met de toe- of afname van de Nederlandstalige boekproductie. Zo daalt het aantal vertalingen van 530 in 2001 naar 507 in 2002, terwijl de Nederlandstalige boekproductie toeneemt van 16.167 naar 16.684. Een dergelijke ontwikkeling is ook te zien in 2000 en 2006. Deze situatie is tevens omgekeerd waarneembaar. In de jaren 2001 en 2005 neemt het aantal vertalingen toe, terwijl de Nederlandstalige boekproductie afneemt. Deze ontwikkelingen geven dus aan dat de groei of stijging van het aantal vertalingen per jaar niet samenhangt met een stijging of daling van de Nederlandstalige boekproductie, maar dat dit onderhevig is aan andere factoren, zoals overheidsbeleid en de vraag van het buitenland naar Nederlandse literatuur. Ook hier geldt als kanttekening dat er enkele jaren tussen het uitgeven van een boek in Nederland en het uitgeven van de vertaling in het buitenland kunnen zitten.

4.3 Conclusie

Onderzoek van onder andere Johan Heilbron en Carline Nauta heeft aangetoond dat tussen de jaren '58 en '97 het aantal boeken van het genre fictie dat is uitgegeven buiten Nederland gestaag is toegenomen met een gemiddelde van 673.1 per 5 jaar. In tabel 4.1 is te zien dat er na '93 een verdubbeling plaatsvindt na het Nederlandse gastoptreden op de Frankfurter Buchmesse, want tussen '93 en '97 worden er maar liefst 1343 titels uitgegeven in het buitenland.

Tabel 4.7 Vertalingen uit het Nederlands en Vlaams tussen 1958 en 2007, weergegeven in absolute getallen.

Periode	aantal vertaalde boektitels		aantal talen	Nederlandse boektitels
	KB	NLPVF		
1958-67	3462	623	54	94000
1968-77	5181	860	44	117000
1978-87	5921	1399	50	136000
1988-97	7435	3097	51	162880
1998-2007	-	5272	47	163322

*Bron: Carline Nauta (2008) *Dat spreekt boekdelen* & De vertalingendatabase van het NLPVF.

Wanneer we kijken naar de totale Nederlandstalige boekproductie is te zien dat de deze alleen maar is toegenomen vanaf 1958. Ook is te zien dat het aantal vertaalde boektitels is toegenomen. In tabel 4.7 wordt de totale Nederlandse boekproductie getoond volgens de lijst van de KB en de vertalingendatabase van het NLPVF. Te zien is dat er grote verschillen zijn tussen de aantallen. Dit verschil wordt veroorzaakt door de verschillende criteria die de KB en het NLPVF hanteren voor het begrip literatuur. De KB geeft een bredere betekenis aan literatuur, waardoor haar aantallen hoger zijn. Toch is er in beide lijsten te zien dat het aantal vertalingen toeneemt. Het grootste verschil zit in de periode 78-87 en 88-97. In deze periode neemt het aantal vertalingen volgens de vertalingendatabase met ruim het dubbele toe, terwijl de lijst van de KB toont dat het aantal titels van 5921 naar 7435 stijgt.

Hoewel het aantal uitgaven in het buitenland is toegenomen, blijven de talen waarin Nederlandse literatuur vertaald wordt nagenoeg gelijk. Deze bedragen gemiddeld 50 per decennium. Wel is het zo dat de aantallen tot 1991, wat betreft talen waarin Nederlandse titels verschenen, afkomstig zijn uit het onderzoek van Carline Nauta. Zij heeft de gegevens van de KB gebruikt, waardoor het aantal talen groter is dan zou blijken uit de gegevens van het NLPVF. Dit vanwege de ruime definitie die de KB geeft aan literatuur. Volgens de KB zijn er

meer titels vertaald, wat een groter aantal talen met zich meebrengt. Aannemelijk is dat het aantal talen in de decennia voor 1997 volgens het NLPVF lager ligt dan het laatste decennium, vanwege de minder uitgebreide definitie van literatuur die het fonds hanteert.

De grootste afnemers van Nederlandse literatuur zijn Duitsland, Frankrijk en Engeland. Deze drie landen vormen literaire centra en zorgen voor de trends op literair gebied. Zij hebben tevens het grootste aandeel op de markt wat betreft vertalingen uit het Nederlands. Het feit dat Nederland succes heeft in deze landen is te danken aan de vraag naar kleine en onbekende culturen en de nauwe contacten die Nederland onderhoudt met de uitgevers in het buitenland. Hier is, naast de uitgevers en literaire agenten, het NLPVF mede verantwoordelijk voor. Zij spelen een rol in het promoten van Nederlandse literatuur bij buitenlandse uitgevers en internationale boekenbeurzen. Daarnaast kennen zij vertalingssubsidies toe aan uitgevers, die met vertalers werken, die door het NLPVF zijn goedgekeurd.

Een ommekeer in het promoten van Nederlandse literatuur in het buitenland vond plaats in het begin van de jaren negentig. Nederland richtte zich als gastland op de Frankfurter Buchmesse in 1993 niet alleen op de grote literaire centra, maar ook op kleine of onbekende taalgebieden. Met het effect van de Frankfurter Buchmesse heeft de Nederlandse literatuur haar positie versterkt in het buitenland. Dit is onder andere te zien in de toename van het aantal vertalingen en de talen waarin deze zijn vertaald. Het aantal talen waarnaar wordt vertaald is toegenomen van 22 in 1997 naar 32 in 2008. Het gemiddeld aantal talen in deze periode bedraagt ongeveer 29. In totaal is er in deze periode in 47 talen Nederlandse fictie verschenen. Vanaf 2002 neemt het aantal nieuwe talen in snel tempo toe. Hieronder bevinden zich vooral talen uit Oost-europa en Azië. Dit is niet verwonderlijk omdat het NLPVF zich conform het overheidsbeleid vooral richt op kleine en minder toegankelijke talen om Nederlandse literatuur in te verspreiden. Toch blijft Nederlandse literatuur het meest populair in Duitsland, Engeland en Frankrijk. Deze landen bepalen de trends in de literatuur en er is de laatste jaren vooral vraag naar literatuur uit kleine en/of onbekende talen, waaronder Nederland ook valt.

Nederland behoort als ontwikkeld gebied tot de semi-periferie. Het is een economisch sterk land en naast afnemer van goederen ook producent en staat bekend als een land waarin veel gelezen wordt. Er is dan ook veel vraag naar buitenlandse titels. Door deze factoren is het een concurrent voor het centrum en onderscheidt het zich van de periferie. Echter door de geringe omvang van Nederland in vergelijking met supermachten als Duitsland en Frankrijk en het beperkte bereik van de Nederlandse taal in de wereld kan het niet tot het centrum gerekend worden. Toch weet zij zich door sturing vanuit de overheid en interesse van buitenlandse

uitgevers op de internationale boekenmarkt te presenteren. Zo wordt de Nederlandse literatuur niet alleen in grote landen zoals Duitsland en Frankrijk uitgegeven, maar is er tevens te zien dat zij wordt verspreid in Oost-Europa en Azië.

Hoofdstuk 5 Tommy Wieringa en Cees Nootboom

In de voorgaande hoofdstukken ben ik vooral ingegaan op de theoretische en kwantitatieve aspecten van de Nederlandse literatuur in het buitenland. Bekend is nu hoe het mechanisme van centrum en periferie werkt en wat de stand van zaken is wat betreft de ontwikkeling van de Nederlandse literatuur in het buitenland. In het laatste hoofdstuk van deze scriptie zal ik voorgaande theorieën toepassen op twee casestudies. De eerste casestudy zal gaan over de schrijver Tommy Wieringa, de tweede over Cees Nootboom.

In de casestudies zal gekeken worden in hoeverre het centrum-periferiemodel toepasbaar is op de carrières van de twee schrijvers. Is er een patroon te zien in de verspreiding van de boeken op de internationale markt en is dit patroon te verklaren aan de hand van het centrum-periferiemodel? Om deze vraag te beantwoorden zal ik met de hulp van de vertalingendatabase van het NLPVF een overzicht maken van alle vertalingen die zijn verschenen van Wieringa en Nootboom.

Tevens kijk ik naar de mechanismen in deze casestudies, die bijdragen aan het succes van de schrijvers. Hebben zij bijvoorbeeld (internationale) prijzen gewonnen? En hoe overwinnen zij de barrières die het internationale literaire veld met zich meebrengt? Zijn hun vertalingen gesteund door overheidssubsidies? En wat heeft het NLPVF gedaan om hun werk in het buitenland te promoten?

In de volgende paragraaf zal de carrière van Tommy Wieringa worden geanalyseerd. Met de bovenstaande vragen als leidraad zal zijn internationale loopbaan onder een loep genomen worden.

5.1 Wieringa's Nederlandse carrière

De Nederlandse auteur Tommy Wieringa schrijft om te leven, maar leeft ook vooral om te schrijven, meldt hij in een interview met de Belgische radiozender Klara. En schrijven doet hij. In 1995 verscheen zijn eerste roman bij uitgeverij In de Knipscheer. Het boek *Dormatique's Manco*, gaat over een jongen die zijn grote liefde probeert op te sporen en daarvoor over de hele wereld reist. Om dit boek te kunnen schrijven en financieren verkocht Wieringa turbo aanstekers op de markt. Een bijzondere start van een carrière.

Zijn echte doorbraak kwam echter pas tien jaar later in 2005 met het uitgeven van *Joe Speedboot*. Het verhaal gaat over een jongen die zijn naam heeft veranderd in Joe Speedboot om te breken met zijn verleden. Samen met zijn moeder en zusje is hij verhuisd naar het plaatsje Lomark. De komst van het gezin geeft het ingeslapen dorp een onverwachte dynamiek, die vooral wordt gadeslagen door Fransje Hermans, een half verlamde jongen. Deze roman werd in de pers alom geprezen om zijn kwaliteiten en het boek kreeg dan ook een nominatie voor de AKO-literatuurprijs in 2002, die het uiteindelijk niet won. Tommy Wieringa ontving voor *Joe Speedboot* wel de F. Bordewijk-prijs in 2005 voor verhalend proza. De jury van de Jan Campert Stichting omschreef het boek als 'zijn meeslepende en vitale ontwikkelingsroman'.

Opvallend is dat Wieringa een aantal jaren eerder is overgestapt van uitgeverij In de Knipscheer naar De Bezige Bij. Bij deze laatste gaf hij ook *Alles over Tristan* uit in 2002. Eerdere werken zijn alleen bij de echte liefhebbers van Wieringa bekend. Het grote publiek kent Wieringa alleen van zijn boeken bij De Bezige Bij. De Bezige Bij staat bekend als een gerenommeerde uitgever en geeft voornamelijk literaire werken uit. Het feit dat een boek wordt uitgegeven door een uitgever met een goede reputatie zorgt ervoor dat het meer aandacht krijgt in de kwaliteitskranten. Zo ook bij *Joe Speedboot*, het tweede boek dat door De Bezige Bij werd uitgegeven. Kranten zoals NRC Handelsblad en Trouw waren vol lof over het boek:

‘Een wervelend geschreven ontwikkelingsroman... Op bijna iedere bladzijde is wel een mooie zin of humoristische zinswending te vinden. Joe Speedboot komt de Nederlandse literatuur binnenzeilen met geweld en zwier. Het literaire seizoen moet nog beginnen, maar in de stroom boeken die de komende maanden voorbij gaat komen, zou Wieringa's roman wel eens het vlaggenschip kunnen zijn.’ – Pieter Steinz, *NRC Handelsblad*⁵³

⁵³ www.tommywieringa.nl. Laatst bekeken: 21-09-09

‘Wieringa slaagt er wonderbaarlijk goed in de wereld van deze niet-zo-aardige jongens voelbaar te maken. Je gaat geloven in hun onwaarschijnlijke stunts, je gaat zelfs meeleven met de grove, explosieve Fransje, die zijn frustraties zelden direct benoemt. Daar komt bij dat Wieringa een enorm gevoel voor ritme heeft. Nergens verliezen zijn zinnen spanning. Het blijft lopen, het blijft swingen. Een kei van een boek.’ – *Trouw*⁵⁴

Critici prijzen Wieringa om zijn kleurrijke en fraaie taalgebruik. Vrij Nederland roemt hem om zijn schrijverskwaliteit: ‘Sommige zinnen lijken meer op hun plaats in een dichtbundel. Zo maakt Wieringa het alledaagse wat fraaier, en het verveelt geen moment.’ Het is dan ook niet verwonderlijk dat hij in 2006 de Tzumprijs won. De redactie van het tijdschrift Tzum kent jaarlijks een prijs toe voor de mooiste zin die dat jaar door een Nederlandse auteur werd gepubliceerd. De Tzum-prijs van 2006 ging naar Tommy Wieringa voor de zin: ‘De knalpijpen glansden als bazuinen, de wereld leek te verschroeien in allesverzendend lawaai wanneer de jongens het gaspedaal intrapten met de koppeling in, alleen om te laten weten dat ze bestonden, zodat niemand daaraan zou twifelen, want wat niet weerkaatst, bestaat niet.’ Voor deze 42 woorden ontving Wieringa een symbolisch bedrag van € 42,-.⁵⁵

⁵⁴ www.tommywieringa.nl. Laatst bekeken: 21-09-09

⁵⁵ www.NLPVF.nl *Tommy Wieringa schreef mooiste zin*. Laatst bekeken 1 juli 2009

5.2 Wieringa's internationale carrière

De kracht van Wieringa zit niet alleen in zijn boeken, die voor een breed publiek toegankelijk zijn. Ook is hij een persoon die goed met de media kan omgaan. Hij is zeer welbespraakt en heeft een charismatische uitstraling, waardoor hij menig publiek voor zich weet te winnen. Dit bleef ook bij het Nederlands Literair Productie en Vertalingenfonds niet onopgemerkt. In 2003 werd *Alles over Tristan*, een jaar na de eerste uitgave in het Nederlands, vertaald naar het Frans. Twee jaar later wordt zijn nieuwe boek *Joe Speedboot* opgenomen in de fictiebrochure *10 books from Holland and Flanders (Autumn 2005)*. Deze brochure bestaat uit een selectie van gevestigde schrijvers en debutanten en verschijnt twee maal per jaar. Om de boeken in de '10 books' te promoten wordt de brochure naar alle prominente uitgevers en vertalers gestuurd. Ook maakte het NLPVF in 2005 een promotiedossier over Wieringa. Dit werpt zijn vruchten af. Nog in dat zelfde jaar wordt er een vertaalsubsidie toegekend aan Betina Kuba en wordt het boek naar het Duits vertaald. Ten tijde van zijn debuut verkeerde Wieringa in het eerste reputatiecircuit. Het eerste circuit is het beschermde, Nederlandse en Nederlandstalige circuit in het buitenland. Wieringa werd veel gepromoot door het NLPVF, die de promotie van zijn boeken stimuleerde door brochures over hem uit te geven en zijn werk op te nemen in de 'Ten Books'.

In tabel 5.1 wordt een overzicht gegeven van de talen waarin de boeken van Tommy Wieringa zijn verschenen. Ook wordt informatie gegeven over de jaren waarin de boeken in het buitenland zijn uitgegeven. Tussen deze vertalingen zijn ook titels die nog in voorbereiding zijn. In dat geval is het jaar vermeld wanneer de boekrechten zijn verkocht.

Tabel 5.1 Schematische weergave van de vertalingen van boeken van Tommy Wieringa per jaar en taal.

Jaar van uitgave/ verkoop rechten	Taal	Titel	Bijzonderheden
2003	Frans	Alles over Tristan	Vertaald met hulp NLPVF
2006	Hebreeuws	Joe Speedboot	In voorbereiding
2006	Duits	Joe Speedboot	Vertaald met hulp NLPVF

2007	Hindi (India)	Joe Speedboot	In voorbereiding
2007	Portugees	Joe Speedboot	In voorbereiding
2007	Koreaans	Joe Speedboot	In voorbereiding Vertaald uit het Duits
2008	Frans	Joe Speedboot	
2008	Fins	Joe Speedboot	Vertaald met hulp NLPVF
2008	Italiaans	Joe Speedboot	
2008	Tsjechisch	Joe Speedboot	
2008	Spaans	Joe Speedboot	
2008	Kroatisch	Joe speedboot	In voorbereiding
2008	Duits	Joe Speedboot	In voorbereiding
2009	Duits	Joe Speedboot	
2009	Pools	Joe Speedboot	Vertaald met hulp NLPVF
2009	Engels	Joe Speedboot	Vertaald met hulp NLPVF
2009	IJslands	Joe Speedboot	
2009	Duits	Caesarion	In voorbereiding

*Bron: vertalingendatabase NLPVF

In tabel 5.1 is te zien dat er in totaal 18 boeken vertaald zijn, reeds uitgegeven of in voorbereiding. Van de achttien vertalingen zijn er vijf met behulp van het NLPVF uitgegeven. Dit wil zeggen dat zij ofwel een vertalingssubsidie hebben toegekend aan een buitenlandse uitgever of dat ze het verblijf van de vertaler in het vertalershuis hebben gesubsidieerd.

Het meest van Wieringa's werk is vertaald naar het Duits, 4 van de achttien boeken. Daarop volgt het Frans met 2 vertalingen. Daarnaast is zijn werk nog naar 12 talen vertaald. Opvallende talen tussen de voornamelijk Europese talen zijn het Hindi, Koreaans en Hebreeuws. Vooral het Koreaans is een moeilijk toegankelijke taal voor Nederland. Deze vertaling is dan ook via de Duitse vertaling tot stand gekomen. Het Hindi is een van de grootste talen in India. Tot nu toe zijn er slechts 13 boeken van het genre fictie van het Nederlands naar deze taal vertaald. Tussen de boeken die vertaald zijn naar het Hindi staan vooral die van schrijvers zoals Harry Mulisch en Cees Nooteboom. Wieringa is de enige debutant die in het rijtje wordt genoemd. Opvallend in het rijtje van vertalingen is dat sommige titels elkaar binnen een jaar uit worden gegeven in dezelfde taal. Dit komt door het feit dat een boek soms als pocket wordt uitgebracht. Dit valt dan onder verschillende uitgevers, waardoor het voorkomt dat een titel twee keer in hetzelfde jaar wordt uitgebracht. De volgende tabel laat zien in welke mate de vertalingenproductie groeit in jaren.

Tabel 5.2 Aantal vertalingen van Tommy Wieringa per jaar weergegeven in absolute aantallen.

Jaar	2003	2006	2007	2008	2009
Aantal vertalingen	1	2	3	7	5

Tabel 5.2 laat zien dat het aantal vertalingen per jaar toeneemt. In 2009 zijn er tot nu toe vijf vertalingen van Tommy Wieringa's werk gemaakt, maar dit aantal kan nog toenemen tot het einde van het jaar 2009.

Wanneer we kijken naar de verspreiding van Wieringa's boeken over de wereld is te zien dat Frankrijk als eerste een van zijn titels op de markt bracht, namelijk de titel *Alles over Tristan*. Het is niet verwonderlijk dat Wieringa's boek als eerste in het Frans verschijnt, omdat in datzelfde jaar de boekenbeurs Salon du Livre wordt gehouden. Deze beurs stond geheel in het teken van Nederland en alle aandacht was gericht op de Nederlandse schrijvers. Frankrijk geldt als een van de toonaangevende literaire centra, naast Duitsland en Engeland.

Na de eerste uitgave in het Frans heeft het NLPVF in 2005 het werk van Wieringa intensief gepromoot op boekenbeurzen en zijn boek *Joe Speedboot* opgenomen in promotiedossiers. Dit heeft zijn vruchten afgeworpen, want in 2006 en 2007 wordt zijn boek naar vijf talen vertaald, waaronder het Duits. In de jaren daarna blijkt dat Wieringa meer bekendheid heeft vergaard in het internationale literaire netwerk. In 2008 wordt zijn werk maar liefst in zeven talen vertaald, terwijl het jaar daarvoor drie boeken zijn vertaald.

Dat Duitsland een van de grootste afnemers is van Nederlandse literatuur blijkt maar weer uit het feit dat het vier van de achttien vertalingen voor haar rekening neemt. Een van die vertalingen is tot stand gekomen met de hulp van het Vertalingenfonds. Dit betreft het boek *Joe Speedboot* in 2006. Hiervan is in 2009 een herdruk verschenen. De andere twee vertalingen zijn zonder hulp van het Vertalingenfonds tot stand gekomen. Er wordt bij het toekennen van een vertalingssubsidie geen onderscheid gemaakt door het NLPVF tussen centrale talen en perifere talen. Wel is het zo dat iedere uitgever recht heeft op maximaal twee vertalingssubsidies per genre.

5.3 Cees Nooteboom

In de vorige paragrafen zijn de debuutjaren van Tommy Wieringa en zijn werk in de internationale literaire markt geanalyseerd. Tot juni 2009 zijn er achttien vertalingen van hem in het buitenland verschenen of wordt er aan vertalingen van zijn werk gewerkt, het meest *Joe Speedboot*. Als debutant heeft Wieringa veel steun gehad van de NLPVF. Hij verscheen in verschillende brochures, onder andere in *Ten Books*, dat door het fonds tweemaal per jaar wordt uitgegeven. Wieringa's werk is dan ook in de afgelopen 6 jaar in verschillende talen uitgebracht.

In deze paragraaf wordt de internationale carrière van de schrijver Cees Nooteboom geanalyseerd. Cornelis Johannes Jacobus Maria Nooteboom (Den Haag, 31 juli 1933) is een auteur die al lange tijd meegaat in de schrijverswereld. Zijn debuutroman *Philip en de anderen* verscheen in 1954. Tijdens zijn debuut verkeerde Nootebooms carrière in andere omstandigheden. Er was nog geen fonds dat schrijvers of literatuur promootte in het internationale literaire veld. Om deze reden heb ik dan ook gekozen om zijn internationale carrière te vergelijken met die van Wieringa. Wat zijn de verschillen tussen deze twee loopbanen en zijn er ook overeenkomsten?

Net als bij Tommy Wieringa ga ik met behulp van de Vertalingen Database analyseren in welke talen het werk van Nooteboom is vertaald en hoe het zich heeft verspreid door de

wereld. Interessant daarbij is te kijken waar zijn werk het eerst is uitgegeven en hoe het patroon zich vervolgens heeft ontwikkeld. Bekend is dat Nootbooms werk in het begin zonder subsidiaire steun is uitgegeven in het buitenland. Toch zal blijken in de volgende paragrafen dat het NLPVF hem heeft gesteund door middel van subsidies en promotie. Heeft het NLPVF dan toch invloed gehad op zijn succes in het buitenland? Daarnaast ga ik kijken in welke reputatiecircuits de schrijver zich tijdens zijn carrière heeft bevonden. Op welke manier heeft Nootboom zich zichtbaar weten te maken in de literaire wereld?

5.4 Nootbooms nationale en internationale carrière

In november 2008 is er een uitgebreid interview met hem in *Vrij Nederland* verschenen: Nootboom, wereldschrijver en gedroomde Nobelprijswinnaar. Volgens Jeroen Vullings, de schrijver van dit interview, werd hij echter niet door iedereen op dezelfde waarde geschat. Nootboom werd zou ernstig ondergewaardeerd worden in Nederland, zijn land van afkomst. Zijn boeken waren slechts bij weinig lezers bekend. Zijn stijl werd door hen te intellectueel gevonden.⁵⁶ Opvallend is dat hij tegelijkertijd furore maakte in Duitsland. Al kort na zijn debuut *Philip en de anderen* werd deze titel in 1958 naar het Duits vertaald. Daar werd dit literaire werk onthaald als een zeldzaam exotisch product uit de Lage Landen. Tot 1984 zijn er enkele dichtbundels in het Duits verschenen, maar daarna is zijn carrière met de uitgave van *Rituelen* in een stroomversnelling terecht gekomen. Ieder jaar stijgt het aantal vertalingen dat in het Duits verschijnt. Gevolg is dat Nootboom meer in Duitsland is om zijn werk te promoten en lezingen te geven dan dat hij in Nederland is. 'Er is daar een mate van verering die bijna beschamend is', aldus de schrijver zelf.

In Nederland debuteerde Cornelis Johannes Jacobus Maria Nootboom (Den Haag, 31 juli 1933) in 1954 met de roman *Philip en de Anderen* die al snel gevolgd werd met de dichtbundel *De Doden zoeken een Huis* (1956). Voor deze dichtbundel ontving hij een reisbeurs van de Nederlandse regering. De drie passies van Nootboom zaten er dus al vroeg in: dichten, reizen en romans schrijven. Toch lijkt zijn debuutroman weinig op de rest van zijn werk. De dromerige Philip reist door Europa op zoek naar een Chinees meisje. Op deze zoektocht ontmoet hij 'de anderen'. De toegankelijke stijl staat in groot contrast met de romans die Nootboom daarna publiceert. Werkelijkheid en fictie lopen in *De ridder is gestorven* (1963) en *Een lied van schijn en wezen* (1981) meer en meer door elkaar. In zijn meest bekende

⁵⁶ Vullings, J. 'Profiel Cees Nootboom.' In: *Vrij Nederland*. 2-12-2008

romans *Rituelen* (1980) en *Allerzielen* (1998) is de stijl toegankelijker, maar de diepgravende intellectuele manier van schrijven van Nootboom is ook in die romans in elke zin terug te vinden.⁵⁷ Cees Nootboom is op dit moment de meest succesvolle Nederlandse literaire auteur in het buitenland. In deze paragraaf analyseer ik met behulp van de vertalingen database Nootbooms internationale. Daarbij kijk ik naar welke talen zijn werk voornamelijk wordt vertaald of daar een patroon in te herkennen is. Ook kijk ik naar de mate waarin Nootboom overheidssteun heeft gekregen bij zijn vertalingen.

Wereldwijd zijn van hem 18 romans in vertaling beschikbaar. Recordhouder binnen zijn oeuvre is *Het volgende verhaal*, dat inmiddels in zestien talen is vertaald, van het IJslands tot het Japans, van het Grieks tot het Roemeens. Jarenlang was alleen Nootbooms debuut *Philip en de anderen* uit 1955 vertaald, in het Duits onder de titel *Das Paradies ist nebenan* (1958). Een verkoopsucces was het destijds niet, maar onder jongeren genoot *Das Paradies ist nebenan* een zekere reputatie als ‘cultboek’⁵⁸

Op de Duitse vertaling van *Philip en de anderen* volgde een vertaling in het Frans van *De ridder is gestorven* (1963) die vier jaar na dato bij de Parijse uitgever Editions Denoël verscheen, en een Franse vertaling van *Een geschiedenis uit St. Tropez* in 1967, bij de kleine Nederlandse uitgeverij De Jong & Co. En dat was het dan. De Engelse markt was niet geïnteresseerd en ook voor Nootboom zelf was het buitenland in de eerste plaats iets dat je moest bereizen. Toen na zeventien jaar voor het eerst weer een roman van hem verscheen, *Rituelen*, was er dan ook weinig reden voor uitgeverij De Arbeiderspers om te lonken naar het buitenland. Maar dat veranderde toen Nootboom voor deze roman de Pegasus Prize for Literature in ontvangst mocht nemen voor zijn titel *Rituelen*, in 1982.⁵⁹ Dit is een prijs die is ingesteld door de oliemaatschappij Mobil met als doel de Amerikaanse lezers bekend te maken met literair werk uit ‘exotische’ landen, waar het olieconcern actief is. Ieder jaar mag per land een comité, bestaande uit mensen die een hoge status hebben in de literaire wereld, een titel selecteren. Deze titel wordt vervolgens voorgedragen aan Pegasus Oil, die de prijs toekent.⁶⁰ Hoe dit deel van de procedure precies in zijn werk gaat is niet bekend.

⁵⁷ www.ceesnootboom.tk. Laatst bekeken 6 juli 2007

⁵⁸ Vullings, J. ‘Profiel Cees Nootboom. In: *Vrij Nederland*. 2-12-2008

⁵⁹ Kuitert, Lisa (1997) ‘Cees Nootboom en zijn hof van cassatie’. Uit: Bekkering e.a. (1997) *Ik had wel duizend levens en ik nam er maar een*. Uitgeverij Atlas, Amsterdam/Antwerpen / Letterkundig Museum, Den Haag, p. 133

⁶⁰ Gottblad, H. ‘Narrating China: Jia Pingwa and His Fictional World’ In: *China Review International*. Volume 13, Number 2, Fall 2006.

In bijlage 1 wordt duidelijk in welke jaren Nootbooms werk is vertaald. Dit is belangrijk om te weten hoe zijn titels zich door de jaren heen hebben verspreid door de wereld. Op deze manier is te zien waar zijn boeken voornamelijk verschijnen en welke ontwikkelingen er waar te nemen zijn. Er zijn in totaal 335 vertalingen van hem in het buitenland verschenen. Nootbooms eerste vertaling wordt zoals eerder aangegeven uitgegeven in Duitsland in 1958. Dit betreft de titel *Philip en de anderen*. Tot 1985 worden er acht titels in het Duits, Engels en Frans uitgegeven. Dit zijn in het wereldvertaalsysteem volgens Johan Heilbron centrale talen, die niet alleen het meeste van de vertalingen wereldwijd voor hun rekening nemen, maar waarin ook de meeste vertalingen verschijnen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Nootbooms werken vooral in die talen verschijnen. In 1985 wordt zijn werk voor het eerst in een andere taal dan een van de centrale talen vertaald. Er werd een selectie van Nootbooms gedichten naar het Zweeds vertaald en een jaar daarop volgde Hongarije met een vertaling van de roman *Rituelen*. Voor dat het in het Hongaars werd vertaald verscheen het al in het Engels, Duits en Frans. Het Hongaars was de eerste taal buiten deze centrumtalen waarin deze titel werd vertaald. In totaal is *Rituelen* 44 keer vertaald.

De meest vertaalde titel van Cees Nootbooms hand is *Het volgende verhaal* uit 1991 en is maar liefst 48 keer vertaald. Nootboom schreef dit werk ter gelegenheid van de Nederlandse Boekenweek van 1991. In deze roman komen Nootbooms welbekende thema's, zoals de dood en reizen, aan bod. Het genre reisverhalen is zeer populair in het internationale literaire veld en het is dan ook een van de verklaringen dat Nootbooms romans in vele talen zijn verschenen. Titels die na *Het volgende verhaal* het meest worden vertaald zijn *Rituelen* (47), *De omweg naar Santiago* (31) en *Allerzielen* (25).

Nootbooms werk is in totaal naar 33 talen vertaald. Het grootste deel van de 335 vertalingen neemt Duitsland voor haar rekening: 94. Daarop volgt het Engels met 41 en het Frans met 32. In totaal zijn 85 vertalingen van Nootbooms werk tot stand gekomen met de hulp van het Nederlands Literair Productie en Vertalingenfonds. Daarnaast zijn er nog een aantal tot stand gekomen met hulp van de Stichting voor Vertalingen, een overheidsfonds dat vóór de oprichting van het NLPVF onder andere vertaalsubsidies voor het vertalen van Nederlandse literatuur in het buitenland toekende aan buitenlandse uitgeverij. Van de 23 vertalingen tussen 1985 en 1990 zijn er 11 tot stand gekomen met hulp van de Stichting voor Vertalingen. Vanaf 1990 is het NLPVF zeer actief bij het promoten en subsidiëren van het werk van Nootboom. Niet alleen wordt er subsidie toegekend aan de grote centra Duitsland, Engeland en Frankrijk.

Ook wordt er subsidie verschaft aan landen waar de Nederlandse literatuur minder bekend is, zoals China, Korea en Noorwegen. Het doel van de Stichting hierbij is om Nederlandse literatuur in kleine of onbekende taalgebieden uit te geven om zo de Nederlandse taal en cultuur te verspreiden.

Door de regeling van het NLPVF is het ook mogelijk voor uitgevers die al eerder werk van Nootboom hebben vertaald om vertaalsubsidie aan te vragen. De regel is dat iedere buitenlandse uitgever recht heeft op twee vertaalsubsidies per genre. Daarom wordt er ook subsidie toegekend aan uitgevers in Duitsland, Frankrijk en Engeland, die al eerder werk van Nootboom hebben uitgegeven. Het Vertalingenfonds maakt dus geen onderscheid bij het toekennen van subsidie tussen gevestigde schrijvers, zoals Nootboom, of schrijvers waarvan pas enkele werken zijn verschenen in het buitenland. Het gevolg van dit beleid is dat er 85 vertalingen van Nootboom met de hulp van het NLPVF tot stand zijn gekomen. Wanneer daar de 11 subsidies van de Stichting voor Vertalingen bijkomen, komt het totaal op 96. Dat betekent dat bijna een derde van de vertalingen van Nootboom of met hulp van het NLPVF gekomen is of met hulp van de Stichting voor Vertalingen.

De vraag blijft natuurlijk waarom het fonds steeds weer subsidies toekent aan vertalingen van schrijvers die reeds een reputatie hebben opgebouwd in het buitenland, zo ook aan Nootboom. Al in 1995 vroeg journalist Michel Maas van De Volkskrant zich af waarom er steeds weer gevestigde schrijvers werden gepromoot. Frank Ligtoet, de directeur van het NLPVF tijdens de Frankfurter Buchmesse van 1993, nam steeds weer dezelfde bekende auteurs mee naar internationale boekenbeurzen, zoals Harry Mulisch, Conny Palmén en Cees Nootboom. De reden die hij hiervoor aanvoerde was dat hij wilde dat zijn auteurs geïnterviewd zouden worden door de buitenlandse pers. Daarvoor moet een auteur al interviews en vertalingen op zijn naam hebben staan. Ligtoet: 'Dat is onvermijdelijk: dat zijn de auteurs van wie werk is vertaald, en dat is nodig omdat je wilt dat ze geïnterviewd worden publiciteit is immers waarvoor je die auteurs naar het buitenland stuurt.'⁶¹

En bekend in het buitenland is Nootboom zeker. Nog vóór Nederland het 'Schwerpunkt' werd op de Frankfurter Buchmesse in 1993 had Nootboom al een reputatie opgebouwd in het buitenland. Nootboom werd bij zijn internationale doorbraak vooral gestimuleerd door zijn Duitse uitgever. Suhrkamp bracht Nootboom met het boek *Rituelen* in 1984 niet als een Nederlandse auteur, maar, neutraler, als een niet-Duitse auteur. Hij werd door Suhrkamp als een internationale schrijver neergezet. Zijn werk werd te midden van Duitse en andere niet-

⁶¹ Maas, M. 'Reputatie van zuiver goud. Literair Produktiefonds wikt en weegt met nuchtere zakelijkheid' In: De Volkskrant (19 mei 1995)

Duitse auteurs uitgebracht in de gangbare hardcovereditie.⁶² Ook zijn volgende vertalingen werden door de Duitse kritiek opgemerkt. Nootboom werd langzaam aan ‘zichtbaar’ in Duitsland. Hij betrok in Berlijn een appartement en zat daar toen in 1989 de Muur viel. De stukken die hij als ooggetuige optekende voor onder meer *de Volkskrant* en *Die Tageszeitung*, werden gebundeld in *Berlijnse notities*, een boek dat al snel in Duitse vertaling beschikbaar kwam. *Der Tagesspiegel* noemde *Berliner Notizen* voorjaar 1991 een ‘fascinerende persoonlijke kroniek’, in *Die Zeit* werd het boek geprezen om zijn subtiliteit.⁶³ Later ontving Nootboom voor dit boek de prijs Preis zum 3. Oktober. Vanaf toen kwam de carrière van Nootboom in een stroomversnelling. De auteur werd vaker gevraagd voor lezingen en signeersessies, die nu ook door meer mensen werden bezocht, en ook voor de Duitse radio was Nootboom geen onbekende.

Maar niet alleen Duitse lezers zijn geïnteresseerd in het werk van Nootboom. ‘Ook andere buitenlandse uitgevers zijn bekend met zijn werk, ook al hebben ze niet altijd wat van hem gelezen’, aldus adjunct-directeur Maria Vlaar van het Nederlands Literair Productie en Vertalingenfonds. Hoewel Nootboom een goede reputatie heeft in het buitenland is zijn verhouding met het Nederlandse publiek nog steeds stroef, wanneer hij in 1991 het Boekenweekgeschenk *Het volgende verhaal* uitbrengt. Dat zelfde boek wordt in het buitenland de hemel in geprezen. In het Duitse televisieprogramma *Das Literarische Quartett* spreekt de gespreksleider Marcel Reich-Ranicki van het belangrijkste boek dat hij ooit heeft gelezen. Hij is dan ook diep van Nootboom onder de indruk en de uitkomst van dit programma was dat de schrijver van Hollandse bodem een ster was in buurland Duitsland. Ook zijn volgende Duitstalige uitgaven *Rituelen* en *Allerzielen* waren grote successen. Dit blijkt uit alle positieve recensies die er over zijn werk zijn verschenen in de Duitse kwaliteitskranten.⁶⁴

Wanneer we kijken naar de waardering van het Duitse publiek voor Nootbooms werk is het verwonderlijk dat zijn relatie met het Nederlandse publiek stroef verloopt. Het Nederlandse publiek lijkt de schrijfstijl van Nootboom niet te kunnen appreciëren. Het is opmerkelijk dat Nootboom toch een indrukwekkend aantal Nederlandse prijzen heeft gewonnen. In 1957 kreeg hij al de Anne Frank-prijs voor *Philip en de anderen*. Het succes van Nootboom in het

⁶² Kuitert, Lisa. ‘Cees Nootboom en zijn hof van cassatie. In: Harry Bekkering, Daan Cartens & Aad Meinderts, *Cees Nootboom Ik had wel duizend levens en ik nam er maar één!* (Schrijversprentenboek 40). Uitgeverij Atlas, Amsterdam/Antwerpen / Letterkundig Museum, Den Haag 1997

⁶³ Kuitert, Lisa. ‘Cees Nootboom en zijn hof van cassatie. In: Harry Bekkering, Daan Cartens & Aad Meinderts, *Cees Nootboom Ik had wel duizend levens en ik nam er maar één!* (Schrijversprentenboek 40). Uitgeverij Atlas, Amsterdam/Antwerpen / Letterkundig Museum, Den Haag 1997

⁶⁴ Ibidem.

buitenland is echter niet afhankelijk geweest van de prijzen die hij in Nederland heeft gewonnen. De meeste ervan zijn al lange tijd voor zijn grote doorbraak in het buitenland toegekend. In tabel 5.3 is een zo compleet mogelijk overzicht gegeven van prijzen die Nootboom tot nu toe heeft gewonnen. In 1982 won hij zijn eerste internationale prijs, de Mobile Pegasus Literatuur Prijs.

Tabel 5.3 Prijzen toegekend aan Cees Nootboom (nationaal en internationaal)

- 1957 Anne Frank-prijs voor *Philip en de anderen*
- 1959 Visser-Neerlandiaprijs: *De zwanen van de Theems*
- 1960 Poëzieprijs van de gemeente Amsterdam voor *Ibicenzer gedicht*
- 1960 ANV-Visser Neerlandia-prijs voor *De zwanen van de Theems*
- 1963 Lucy B. en C.W. van der Hoogtprijs voor *De ridder is gestorven*
- 1969 Poëzieprijs van de gemeente Amsterdam voor *Gesloten gedichten*
- 1969 Prijs van de dagbladjournalistiek: *De Parijse beroerte*
- 1978 Jan Campertprijs voor *Open als een schelp – dicht als een steen*
- 1981 Ferdinand Bordewijk Prijs voor *Rituelen*
- 1982 Cestoda-prijs (Nederlands)
- 1982 Mobil Pegasus Literatuur Prijs voor *Rituelen* (VS)
- 1985 Multatuli-prijs voor *In Nederland*
- 1990 Preis zum 3. Oktober: Berlijnse notities
- 1992 Constantijn Huygensprijs voor zijn gehele oeuvre
- 1993 Aristeion-prijs (Europese Literatuurprijs)
- 1993 Hugo Ball Preis: voor zijn belang als reisschrijver, essayist en lyricus
- 2000 Gedichtendagprijzen voor het gedicht ‘Harba lori fa’ uit de bundel *Zo kon het zijn*
- 1994 Premio Grinzane Cavour: *La storia seguente*
- 1994 Dirk Martens-prijs: *Het volgende verhaal*
- 1996 Preis für Reiseliteratur des Landes Tirol: *Der Umweg nach Santiago*
- 2002 Goethe-prijs
- 2002 Oostenrijkse staatsprijs
- 2004 P.C. Hooftprijs voor zijn gehele oeuvre
- 2009 Prijs der Nederlandse Letteren

*Bron: www.ceesnooteboom.tk

Nooteboom heeft een lange lijst met nationale en internationale prijzen gewonnen. Uit het aantal Nederlandse prijzen blijkt dat critici het werk van Nooteboom wel waarderen, hoewel een groot succes uitblijft. Te zien is dat hij in het buitenland in de jaren '90 veel prijzen in ontvangst mag nemen. Zijn 'Nederlandsheid' blijft een punt van discussie. Hij is natuurlijk een Nederlandse auteur omdat hij in het Nederlands schrijft. Maar daarnaast heeft hij een groot deel van zijn leven in het buitenland gewoond en wordt zijn schrijfstijl door Margriet de Moor, schrijfster van onder andere *De Verdronkene* en *De Kegelwerper*, eerder getypeerd als 'Midden-Europees' dan typisch Nederlands.⁶⁵ Tijdens zijn debuut in het buitenland bevond Nooteboom zich in het tweede reputatiecircuit. Dit blijkt uit het feit dat Nootebooms vertalingen tijdens zijn debuut niet gesteund zijn door subsidie.

Het tweede circuit bestaat uit een ruimere kring waarin niet-Nederlanders de toon aangeven. Dit zijn de buitenlandse redacteurs, uitgevers, scouts, critici en academici. Ook belangrijk zijn de buitenlandse tijdschriften en kranten. Hierin worden Nederlandse schrijvers beoordeeld door middel van recensies en artikelen. Feit is dat Nooteboom veel lezers aan zich heeft weten te binden door de tijd heen. Door zijn succes bevindt hij zich vanaf 1985 in het derde reputatie circuit. Dit houdt in dat hij tot een kring van bekende schrijvers behoort, die internationale prijzen hebben gewonnen en van wie veel werk is vertaald. De schrijvers, die tot dit circuit behoren, hebben een reputatie opgebouwd in het buitenland die ervoor zorgt dat zij op eigen benen kunnen staan. Zo heeft Nooteboom in het buitenland eigen uitgevers en krijgt hij voldoende media-aandacht in kranten en tijdschriften. Nooteboom zou dan ook geen overheidssteun nodig hebben wanneer er werk van hem wordt vertaald.

5.5 Vergelijking tussen Nooteboom en Wieringa

In de twee voorgaande paragrafen zijn alle vertalingen van Cees Nooteboom geanalyseerd. Opvallend is dat zijn werk voor bijna een derde is gesteund door overheidssubsidie. In deze paragraaf wil ik een vergelijking maken met het patroon in de vertalingen van Cees Nooteboom en dat van Tommy Wieringa. Zijn er overeenkomsten in hun verspreidingspatroon in het internationale literaire veld? En in welke mate wordt hun werk gesubsidieerd door de overheid?

⁶⁵ Vullings, J. 'Profiel Cees Nooteboom'. In: *Vrij Nederland*, 2-12-2008

Uit de analyse van Nootebooms werk in het buitenland is gebleken dat bijna een derde van de vertalingen tot stand is gekomen met steun van de overheid of particuliere subsidies. Van de 335 vertalingen zijn er 96 gesubsidieerd. Nooteboom heeft het tot in 1985 moeten stellen zonder overheidssteun en bevond zich in het tweede reputatie-circuit. Zijn werken zijn tot dan toe ook alleen in centrale talen uitgegeven. Na deze periode, toen hij furore maakte in het internationale literaire veld, bevond hij zich in het derde reputatie-circuit. Hij kreeg veel aandacht in buitenlandse media en werd gecontracteerd door verschillende buitenlandse uitgeverij.

Het eerste verschil tussen Tommy Wieringa en Cees Nooteboom is dat er meer vertalingen van de laatste zijn verschenen. Van Wieringa zijn er tot nu toe achttien vertalingen uitgegeven in het buitenland, omdat zijn nationale carrière halverwege de jaren negentig is begonnen. Nootebooms internationale carrière was al van start gegaan in 1958. Daarnaast heeft Wieringa vanaf het begin steun gehad van het Vertalingenfonds. Hij bevond zich toen in het eerste reputatie-circuit. Zijn eerste vertaling is dan ook tot stand gekomen met hulp van het fonds. In totaal zijn vijf van de achttien titels vertaald met een vertaalsubsidie. De precieze vergelijking is te zien in tabel 5.4.

Tabel 5.4 Subsidies toegekend aan Nooteboom en Wieringa, weergegeven in absolute getallen en percentages.

	Aantal vertalingen	Tot stand gekomen met hulp NLPVF/SV (absolute aantallen)	Tot stand gekomen met hulp NLPVF/SV (percenten)
Cees Nooteboom	335	96	28.6 %
Tommy Wieringa	18	5	27.7 %

Te zien is dat, wanneer we kijken naar het aantal vertalingen dat tot stand is gekomen met hulp van subsidies, de percentages dicht bij elkaar liggen. Nootebooms werk heeft in ongeveer 29 procent van de gevallen subsidie gekregen en het werk van Wieringa in bijna 28 procent. Een andere overeenkomst is het feit dat de meeste vertalingen werden uitgegeven in het Duits. Daarna volgt in beide gevallen het Frans en het Engels. Het werk van Wieringa is tot nu toe in 14 talen verschenen. Nootebooms werk is in 33 talen verschenen.

Omdat het beleid van het Vertalingenfonds zich ook richt op de verspreiding van Nederlandse literatuur in kleine of onbekende taalgebieden, is te zien dat bij beide schrijvers

het werk wordt vertaald in talen buiten het centrum. Dat wil zeggen dat er ook vertalingen verschijnen buiten de talen Engels, Frans en Duits om. Bij Wieringa verschijnt het werk bijvoorbeeld in het Hindi en Pools. Ook bij Nootboom wordt het werk vertaald naar relatief kleine of onbekende talen, zoals het Hebreeuws en Catalaans. Wel is te zien dat de vertalingen van Nootboom naar deze kleine talen pas laat in zijn carrière voorkomen, vanaf 1993. Dit hangt samen met het beleid van het NLPVF. Omdat dit fonds pas sinds 1991 bestaat, zijn de effecten van haar beleid dan ook terug te zien in de internationale bibliografie van Nootboom. In totaal is ongeveer een derde van zijn vertalingen gesubsidieerd door het Vertalingenfonds.

5.6 Conclusie

Cees Nootboom is een schrijver die al lang meegaat in de nationale en internationale literaire wereld. Hij debuteerde in Nederland in 1955 met de kleine roman *Philip en de anderen*. Een jaar later werd dit boek naar het Duits vertaald. Cees Nootboom is in het buitenland de bekendste auteur van Nederlandse afkomst. Hij wordt geroemd om zijn elegante schrijfstijl en scherpe observeringsvermogen. Ondanks Nootbooms succes in het buitenland, is zijn verhouding met het Nederlandse publiek lange tijd stroef geweest. Toch is er waardering van Nederlandse critici en zijn er vele prijzen aan zijn werk verbonden, waaronder de PC Hooftprijs in 2004 voor zijn gehele oeuvre.

In voorgaande paragraaf werd duidelijk dat Nootbooms werk al vanaf 1958 wordt vertaald. Tot 1985 werd een vertaald naar het Duits, Frans of Engels. Pas vanaf 1985 worden zijn boeken met enige regelmaat in het buitenland uitgegeven in een andere taal dan het Frans, Duits of Engels, mede dankzij subsidies van de Stichting voor Vertalingen.

Nootbooms grote doorbraak in de internationale literaire wereld kwam in 1991 na het uitgeven van het Boekenweekgeschenk *Het volgende verhaal*. Deze titel werd door Duitse critici de hemel in geprezen. Het Duits heeft dan ook het grootste aandeel in het totaal aantal vertaalde boeken. Nootbooms werk is in totaal naar 33 talen vertaald. Het grootste deel van de 335 vertalingen neemt Duitsland voor haar rekening: 94. Daarop volgt het Engels met 41 en het Frans met 32. In totaal zijn 85 vertalingen van Nootbooms werk tot stand gekomen met de hulp van het NLPVF. Daarnaast zijn er nog een aantal tot stand gekomen met hulp van het Stichting voor Vertalingen. Van de 23 vertalingen tussen 1985 en 1990 zijn er 11 tot stand gekomen met hulp van deze stichting. Wanneer het model van het wereldtalensysteem op het verspreidingspatroon van Nootboom's werk wordt toegepast, is te zien dat zijn boeken

vooral in de drie belangrijkste talen in de literaire wereld worden uitgegeven, het Duits, het Engels en het Frans. Pas nadat Nooteboom zijn naam had gevestigd in deze drie landen, is zijn werk ook in kleinere en onbekende talen verschenen.

Naast Nooteboom is ook Tommy Wieringa inmiddels een graag geziene schrijver. Zijn werk, voornamelijk *Joe Speedboot*, wordt in korte tijd achttien keer vertaald. In 1995 verscheen zijn eerste roman, maar zijn echte doorbraak kwam pas tien jaar later met het uitgeven van *Joe Speedboot*. Nederlandse Critici prijzen Wieringa om zijn kleurrijke en fraaie taalgebruik. Uit de analyse van het werk van Wieringa in hoofdstuk 5 is op te maken dat zijn werken niet slechts in de grote talencentra, zoals Engeland en Duitsland, worden uitgebracht. Door de steun van het fonds verschijnt zijn werk ook in het Hindi en Hebreeuws. Het werk van Wieringa is tot nu toe in veertien talen verschenen. Wanneer het wereldtalensysteem op het patroon van Wieringa's vertalingen wordt toegepast is te zien dat zijn werk voornamelijk in de grootste drie talen wordt uitgebracht, namelijk het Duits, het Engels en het Frans. Zij nemen gezamenlijk zeven van de achttien vertalingen voor hun rekening. Dat wil zeggen dat zijn werk voor het grootste deel in de literaire taalcentra wordt uitgegeven, die als belangrijkste gelden in het internationale literaire veld. De overige elf vertalingen worden in kleine of onbekende talen uitgebracht.

Er blijken veel overeenkomsten te zijn in de debuutjaren van Tommy Wieringa en de lange carrière van Cees Nooteboom. Wieringa's eerste vertaling in 2003 naar het Frans is tot stand gekomen met hulp van het Vertalingenfonds. Daarna is het snel toegenomen want in 2006 en 2007 wordt zijn werk al naar vijf talen vertaald. Toch is ook bij hem Duitsland de grootste afnemer van zijn werk. Zij nam maar liefst vier van de achttien vertalingen voor haar rekening. Ook bij Nooteboom verschenen zijn meeste vertalingen in Duitsland. Bij beide schrijvers is te zien dat hun werk, mede door het beleid van het fonds, tevens verscheen in kleine of onbekende talen.

Een groot verschil met Nooteboom is dat Wieringa vanaf het eerste moment in zijn internationale carrière gesteund is door subsidies. Hij bevond zich in het eerste reputatie-circuit, omringd door de veilige armen van het Vertalingenfonds. Na het verschijnen van achttien vertalingen in korte tijd, heeft Wieringa een reputatie opgebouwd in het buitenland en met het jaar groeit het aantal vertalingen. Verschil met Nooteboom is dat Wieringa's werk in het begin van zijn internationale carrière niet alleen in de grootste drie talen verschijnt, maar al vrij snel naar kleine of onbekende talen wordt vertaald. Dit in tegenstelling tot Nooteboom, van wie het werk pas na 1985 in kleine talen wordt uitgegeven.

Cees Nooteboom heeft het in zijn debuutjaren zonder overheidssteun moeten stellen. Hij kreeg pas in 1985 zijn eerste subsidie van de Stichting voor Vertalingen, terwijl zijn werk al vanaf 1958 werd vertaald. Hij bevond zich meteen in het derde reputatiecircuit, een circuit van internationale uitgevers en critici, maar uiteindelijk blijkt dat, ondanks zijn zelfstandig opgebouwde reputatie, bijna een derde van zijn vertalingen subsidie van de overheid heeft gekregen.

Hoofdstuk 6 Conclusie

De wereld wordt steeds kleiner. Mondialisering is een woord dat steeds vaker opduikt. Om als klein land op te vallen tussen grootmachten moet het zich zichtbaar maken. Niet alleen op economisch gebied, maar ook op cultureel gebied. Nederland is zich hier bewust van. Niet alleen importeert het vele culturele goederen, ook probeert het internationaal voet aan de grond te krijgen. Een belangrijk cultureel goed dat door Nederland geëxporteerd wordt is literatuur. Door het verspreiden van literatuur probeert het een internationale reputatie op te bouwen. In deze scriptie is geprobeerd een overzicht te geven van vertalingen uit het Nederlands in het buitenland. De hoofdvraag luidt dan ook: hoe is de ontwikkeling van literaire boekvertalingen uit het Nederlands verlopen tussen 1997 en 2008? Om deze vraag te beantwoorden zijn er enkele theorieën aangehaald om te verklaren hoe Nederlandse literatuur zich over de wereld verspreid.

Allereerst is hiervoor een theoretisch kader ontwikkeld om aan te tonen hoe het transnationaal verkeer toepasbaar is op het literaire veld. Het begrip wereldtalensysteem wordt dan ook veelvuldig gebruikt in deze scriptie. De Swaan heeft het begrip wereldtalenstelsel geïntroduceerd om aan te geven dat de sociologische studie van natuurlijke talen dient te vertrekken van het uitgangspunt dat talen een samenhangend geheel vormen. Ze werken op elkaar in, beconcurreren elkaar en zijn verwickeld in een machtsstrijd. De Swaan verdeelt het talenstelsel in vier categorieën. Dat bestaat uit één hypercentrale taal, het Engels. Deze hypercentrale taal wordt omringd door supercentrale talen die op hun beurt omringd worden door centrale en perifere talen. Het Nederlands behoort tot de groep centrale talen. Dat betekent dat het een officiële status heeft in Nederland en dat het wordt gebruikt in het onderwijs en het rechtssysteem.

De verbinding tussen de verschillende talen in het wereldtalensysteem wordt gelegd door de meertaligen. Meertaligen nemen kennis van wat in andere talen wordt gezegd en geschreven, richten zich vervolgens tot groepen buiten hun eigen taalgebied en treden op als vertalers.⁶⁶ Vertalers en vertalingen zijn dus essentieel voor het uitwisselen van culturen. Zonder vertalers zou men niet verder kunnen kijken dan binnen de grenzen van de eigen taalgroep.

De sociologen Heilbron en Casanova hebben als aanvulling op het wereldtalensysteem van De Swaan onderzoek gedaan naar vertalingen. Er is al veel onderzoek gedaan naar vertalingen

⁶⁶ Heilbron, J. (2006) *Nederlandse vertalingen wereldwijd*.

en de moeilijkheden rondom het vertalen, maar daarbij wordt vaak alleen gekeken naar de tekstuele moeilijkheden rondom het vertalen en de verhouding tussen de bron- en doelttekst. Volgens Heilbron maken de bron- en de doelttekst op hun beurt weer deel uit van een transnationaal stelsel. Er is sprake van een hiërarchische structuur van centrale, semiperifere en perifere talen. Ze kunnen worden beschouwd als een systeem, aldus Heilbron. Dit vertaalsysteem wint volgens hem aan betekenis en ontwikkelt zich in toenemende mate tot een wereldomvattend stelsel.

Pascale Casanova heeft evenals Johan Heilbron een belangrijke bijdrage geleverd aan de sociologie van vertalingen. Zij geeft inzicht in de ongelijkheid binnen het wereldvertaalstelsel. Volgens Casanova is er sprake van grote machtsverschillen binnen de mondiale literaire wereld. Sommige auteurs krijgen meer erkenning voor hun werk dan anderen. Dit heeft volgens haar te maken met de hiërarchische structuur die er is in het literaire stelsel. Landen zoals Engeland en Frankrijk hebben prestige opgebouwd door hun rijke literaire verleden. Hierdoor hebben zij een voorsprong op landen die dat niet hebben vergaard. Casanova noemt een aantal factoren om de verschillen in het internationale vertaalsysteem te verklaren. Allereerst is de positie van een taal belangrijk. Is het een dominante of een gedomineerde taal? Wanneer een gedomineerde taalgroep wil deelnemen aan de concurrentie op de literaire wereldmarkt zal er eerst literair kapitaal geïmporteerd moeten worden. Hierdoor is men zich bewust van wat er zich in de wereld afspeelt op literair niveau en kunnen schrijvers de concurrentie aangaan met de wereldmarkt. Zo kunnen zij de achterstand inhalen.

Wanneer een schrijver vervolgens wordt vertaald naar een centrale taal is dat dé erkenning. Als een schrijver buiten de nationale grenzen wordt erkend, krijgt hij in zijn eigen land een internationale, autonome positie.

Nederland is een voorbeeld van een land dat streeft naar internationale erkenning door intensief haar cultuur in het buitenland te promoten. Kleine landen met een centrale taal, zoals Nederland, hebben over het algemeen meer transnationale betrekkingen dan grote landen. Nederland concurreert met de grote taalcentra, zoals Engeland en Duitsland, maar moet daarnaast ook wedijveren met andere centrale en perifere talen. Nederland heeft van oudsher een zeer ontwikkelde vertaalcultuur. De export van Nederlandse literatuur naar het buitenland is sinds de Tweede Wereld Oorlog flink toegenomen, mede door het investeren in vertalingen door de overheid.

In 1991 heeft de overheid het Nederlands Literair Productie en Vertalingenfonds opgericht. Dit fonds is de opvolger van de Stichting voor Vertalingen en houdt zich bezig met de promotie van Nederlandse literatuur in het buitenland. Dit fonds is onderdeel van een groot

literair netwerk. Dit literaire netwerk bestaat onder andere uit de schrijver, uitgevers en vertalers. Hun onderlinge samenwerking zorgt ervoor dat een vertaling tot stand kan komen. Ook het NLPVF speelt daar een grote rol in. Het doel van het vertalingenfonds is de productie van kwalitatief hoogstaande, oorspronkelijke Nederlands- en Friestalige literaire werken te bevorderen. Het verzorgt voor een aantal schrijvers en boeken, die het fonds zelf selecteert, de promotie op buitenlandse boekenbeurzen. Daarnaast maakt het fonds ook dossiers over schrijvers en stuurt deze naar de buitenlandse uitgevers. Het fonds probeert door middel van vertaalsubsidies en het vertalershuis het niveau van de vertalingen te handhaven.

Een van de belangrijkste gebeurtenissen voor de Nederlandse literatuur vond plaats in 1993 op de Frankfurter Buchmesse. Op deze Duitse boekenbeurs trad Nederland op als gastland en dat heeft een enorme impuls gegeven aan de verspreiding van Nederlandse literatuur in het buitenland. Ook investeert het fonds veel in landen uit Oost-Europa en Azië waar de Nederlandse cultuur nog onbekend is.

Deze scriptie bestaat naast een theoretisch deel ook uit een kwantitatief onderzoek. Met behulp van de data uit de Vertalingendatabase van het NLPVF is gekeken in hoeverre de voorgaande theorieën toepasbaar zijn op de verspreiding van Nederlandse literatuur in het buitenland. Hierbij wordt gekeken naar het genre fictie, omdat dit het grootste aandeel heeft op de literaire markt en omdat het wordt ingezet om de Nederlandse cultuur te verspreiden. Met Nederlandse literatuur wordt alle Nederlandstalige literatuur bedoeld. Dat houdt in dat ook boeken uit Vlaanderen worden gerekend tot de Nederlandse boekproductie. Het onderzoek richt zich voornamelijk op de situatie tussen 1997 en 2008. Naar vertalingen tot 1997 is onder andere al onderzoek gedaan door Johan Heilbron en Carline Nauta. Dit onderzoek is dan ook een vervolg op hun bevindingen.

Volgens Nauta stijgen tussen 1969 en 1997 de fictievertalingen gestaag. De gegevens die zij daarvoor gebruikt zijn afkomstig van de Koninklijk Bibliotheek Den Haag. Echter wanneer daar de cijfers van de Vertalingendatabase van het NLPVF naast worden gehouden is er een groot verschil te zien in aantallen. Zo stijgt tussen 1973 en 1977 volgens de KB het aantal vertalingen, terwijl het NLPVF laat zien dat er sprake zou zijn van een daling. Deze verschillen zijn het gevolg van de criteria die beide partijen hanteren bij het samenstellen van de lijsten. De KB hanteert namelijk een bredere definitie van een boekvertaling dan het NLPVF, dat zich beperkt tot erkende literaire fictie en een beperkt aantal hoogwaardige non-fictie titels.

Na een periode van lichte stijging verdubbelt het aantal vertalingen tussen 1993 en 1997 ten opzichte van de periode 1988 en 1992. In deze periode heeft de Frankfurter Buchmesse plaatsgevonden. Deze internationale boekenbeurs, waar Nederland gastland was, heeft ervoor gezorgd dat de Nederlandse vertalingen een impuls hebben gekregen.

De analyse laat zien dat de meeste Nederlandse literatuur in Duitsland wordt uitgegeven. Op de tweede plaats staat het Engels, op de voet gevolgd door het Frans. Ook neemt het aantal vertalingen naar kleinere talen toe. Dit is mede de oorzaak van de Frankfurter Buchmesse, waarbij Nederland haar aandacht niet alleen op de grote literaire centra, zoals Duitsland en Frankrijk richtte, maar tevens investeerde in vertalingen naar perifere of centrale talen, zoals het Papiaments en Arabisch.

Deze scriptie vult de gegevens aan die het onderzoek van Carline Nauta en Johan Heilbron verschaffen. Over de periode tussen 1997 en 2008 is tot dusver nog geen onderzoek gedaan. Onderzocht wordt hoe de ontwikkelingen van vertalingen uit het Nederlands verlopen. Vragen die ik daarbij stel zijn:

- 1. Welke patronen zijn er te ontdekken bij boekvertalingen uit het Nederlands?*
- 2. Hoe passen de ontwikkelingen in de behandelde theorie?*
- 3. Welke factoren zijn van invloed op deze patronen?*

De gegevens in dit onderzoek zijn verkregen uit de vertalingendatabase van het NLPVF en de A-lijsten van de KB. In de A-lijst vindt men titels van in Nederland via de normale handelskanalen uitgegeven boeken, eerste nummers en themanummers van tijdschriften en jaarboeken en elektronische publicaties. Wanneer gekeken wordt naar de patronen in de gevonden data, is te zien dat er voornamelijk naar het Duits wordt vertaald. Samen met het Engels en het Frans zorgt zij voor een meerderheid van eenenzestig procent van de vertalingen.

Het feit dat de meeste van de fictievertalingen in het Duits verschijnen, kan wellicht verklaard worden door het feit dat Nederland nauwe handelscontacten onderhoudt met Duitsland. Daarnaast is Duitsland een groot importeur van buitenlandse literatuur.⁶⁷ Vanaf dat moment wordt niet alleen meer vertaald, ook worden jongere auteurs vertaald en schrijvers die pas hun debuut in Nederland hebben gehad.

⁶⁷ Hollander, G. 'Duitsland springplank voor Nederlandse literatuur'. In: Interview Radio Nederland Wereldomroep met Maria Vlaar (21-10-2008). <http://static.rnw.nl>

Ook worden veel Nederlandse boeken naar het Engels en Frans vertaald. Deze twee talen gelden als toonaangevend in de literaire wereld, mede door het feit dat zij in het verleden een groot literair kapitaal hebben vergaard. Daarmee hebben zij hun positie in het wereldvertaalstelsel versterkt.

Door het brede aanbod dat de Nederlandse literatuur biedt, groeit het aantal vertalingen in het buitenland en komen er steeds meer talen bij waarin de Nederlandse titels worden vertaald. Vanaf 2002 stijgt het aantal nieuwe talen waarin Nederlandse literatuur verschijnt. Deze talen zijn voornamelijk afkomstig uit Oost-Europa, en Azië. Deze toename is deels te verklaren door het beleid van het NLPVF. Zij investeert veel in het verspreiden van Nederlandse literatuur in het buitenland door middel van subsidies en promotie. Het fonds richt zich sinds 2003 daarbij vooral op BRIC-landen en kleine culturen, waar de Nederlandse literatuur niet of nauwelijks bekend is. De zogenaamde BRIC-landen zijn: Brazilië, Rusland, India en China. De verspreiding van Nederlandse literatuur is echter grillig. Wanneer een boek wordt vertaald naar een buitenlandse taal wil dat niet zeggen dat er een vaste plek is vergaard in diens literaire aanbod. Uitgevers, literair agenten en het NLPVF zullen moeten blijven investeren in nieuw promotiemateriaal en subsidiaire steun.

Cees Nooteboom en Tommy Wieringa zijn twee voorbeelden van schrijvers die naam hebben gemaakt in het buitenland met hun werk. Hun boeken zijn in vele talen verschenen. Met hulp van de vertalingendatabase van het NLPVF is gekeken in welke talen hun werk is vertaald en hoe het zich heeft verspreid door de wereld. Vervolgens is gekeken hoe de gebruikte theorieën van Heilbron en De Swaan toepasbaar zijn op de gevonden patronen.

Tommy Wieringa is een schrijver die, ondanks zijn korte carrière, zijn boeken al in veertien talen zag verschijnen. Hij heeft achttien vertalingen op zijn naam staan, waarvan de meest voorkomende titel *Joe Speedboot* is. Het meeste van Wieringa's werk is vertaald naar het Duits, vier van de achttien vertalingen. Daarop volgt het Frans met twee vertalingen. Naast de voornamelijk Europese talen zijn opvallende aanwezigen in het rijtje het Koreaans, Hindi en Hebreeuws. De eerste vertaling werd uitgebracht in het Frans in 2003. In dat jaar werd de 'Salon du Livre', een internationale boekenbeurs in Frankrijk, geheel gewijd aan Nederlandse auteurs en hun boeken. Frankrijk geldt in het wereldvertaalstelsel als een van de toonaangevende centra, naast Duitsland en Engeland. Wieringa's werk wordt dan ook het meeste uitgegeven in Duitsland. Na Wieringa's debuutvertaling in 2003 stijgt het aantal

vertalingen op zijn naam met het jaar. Dit gebeurt niet helemaal op eigen kracht. Het NLPVF steunt Wieringa door zijn werk op te nemen in een promotiedossier. Daarnaast promoot het vertalingenfonds zijn boeken op internationale boekenbeurzen. In totaal zijn er vijf van zijn vertalingen tot stand gekomen met hulp van het vertalingenfonds.

Nootboom is een schrijver die al langer meegaat in de literaire wereld. Zijn debuutroman *Philip en de anderen* verscheen in 1954. Zijn eerste vertaling verscheen vier jaar later in 1958 in het Duits. In totaal zijn er van zijn werk 335 vertalingen verschenen in 33 talen. Het grootste deel neemt Duitsland voor haar rekening: 94. Daarop volgt het Engels met 41 en het Frans met 32 vertalingen. Ongeveer een derde van alle vertalingen zijn met de hulp van het NLPVF verschenen. Opvallend is dat voor 1985 zijn werk alleen in de grote literaire centra verscheen. Drie jaar daarvoor won Nootboom de Mobil Pegasus literatuur prijs, een internationale prijs die wordt toegekend aan auteurs uit landen waar Mobil Pegasus actief is. Dit heeft bijgedragen aan zijn naamsbekendheid, want daarna volgden ook de kleinere taalgebieden met het uitgeven van zijn titels.

Te zien is dat het wereldvertaalstelsel ook toepasbaar is op de carrière van Nootboom. De meeste vertalingen zijn verschenen in de grootste literaire centra: Duitsland, Frankrijk en Engeland. Daarnaast is zijn werk ook vertaald naar kleinere talen, maar pas nadat Nootboom zijn naam had gevestigd in de grote drie-eenheid.

Kortom, om de vraag ‘Hoe is de ontwikkeling van literaire boekvertalingen uit het Nederlands tussen 1997 en 2008 verlopen?’ te kunnen beantwoorden, moet worden geconcludeerd dat het aantal vertalingen uit het Nederlands groeit in deze periode en dat er in steeds meer talen Nederlandse literatuur verschijnt. Dit betekent echter niet dat wanneer er Nederlandse literatuur verschijnt in een andere taal deze daarmee ook een vaste plek heeft veroverd in dat land. Nederlandse fondsen en literair agenten moeten Nederlandse literatuur blijven promoten bij buitenlandse uitgevers en internationale boekenbeurzen om het in het buitenland te verkopen.

Te zien is dat Duitsland de grootste afnemer is van Nederlandse literatuur, gevolgd door het Frans en het Engels. Deze drie vormen volgens het wereldvertaalsysteem de voornaamste literaire centra. Met hulp van onder andere subsidies en promotie wordt Nederlandse literatuur tevens in kleinere taalgebieden verspreid.

Literatuur

- Casanova, P. (1999) *La République Mondiale des lettres*. Parijs: Le Seuil,
- Gottblad, H. 'Narrating China: Jia Pingwa and His Fictional World' In: *China Review International*. Volume 13, Number 2, Fall 2006
- Heilbron, J. (1995) 'Towards a sociology of translations, booktranslations as a cultural world system' In: *European journal of social theory*, 2 (4), London, 1999
- Heilbron, J. (1995) 'Mondialisering en transnationaal verkeer'. In: *Mondialisering*. Groningen: Wolters-Noordhoff
- Heilbron, J. (1995) *Waarom een klein land*. Amsterdam: Prometheus.
- Jansen, E (2007) *Afstand en Verbintenis*. Amsterdam: AUP
- Kuitert, Lisa (1997) 'Cees Nooteboom en zijn hof van cassatie'. Uit: Bekkering e.a. (1997) *Ik had wel duizend levens en ik nam er maar een*. Uitgeverij Atlas, Amsterdam/Antwerpen / Letterkundig Museum, Den Haag,
- Nettle, D. & Romaine. S. (2000), *Uitstervende talen*, Oxford: University Press
- NLPVF (2000) *Klein land, grote schrijvers*. Amsterdam: NLPVF
- De Swaan, A (1991) *Perron Nederland*.
- De Swaan, A. 'De sociologische studie van de transnationale samenleving'. In: J. Heilbron en N. Wilterdink (red.) *Mondialisering*. Amsterdam: Groningen, 1995.
- De Swaan, A (2002) *Woorden van de wereld, Het mondiale talenstelsel*, Amsterdam
- De Swaan, A, (1989) *Zorg en de staat*, Bert Bakker, Amsterdam.
- De Swaan, A. 'The Emergent Global Language System.' In: *International Political Science Review*, 14 (3) 1993
- Nederlandse taalunie e.a. (2008) *Overigens schitterend vertaald*. Amsterdam/Brussel: Mart Spruijt bv.

Online bronnen

- Heilbron, J (2006) *Nederlandse vertalingen wereldwijd*. DBNL: www.dbnl.org. Laatst bekeken: 15 mei 2009
- Hollander, G. 'Duitsland springplank voor Nederlandse literatuur'. In: Interview Radio Nederland Wereldomroep met Maria Vlaar (21-10-2008). <http://static.rnw.nl>

- Oosterling, H (jaar van publicatie onbekend) *Naar een cultuur van het inter; Enkele kanttekeningen bij culturele middelmatigheid*. <http://www2.eur.nl>. Laatst bekeken: 7 juni 2009.
- www.tommywieringa.nl
- www.ceesnooteboom.tk

Overige bronnen:

- Jaarverslagen NLPVF (1991-2008). Aanwezig in bibliotheek NLPVF.
- Interview NLPVF op 15 mei 2009
- Vertalingendatabase NLPVF
- Scriptie: Kelderman, S. (Jaar van publicatie onbekend) *Sinds Frankfurt zwemmen we in de schrijvers*.
- Maas, M. 'Reputatie van zuiver goud. Literair Productiefonds wikt en weegt met nuchtere zakelijkheid' In: De Volkskrant (19 mei 1995)
- Stageverslag Carline Nauta (2008) *Dat spreekt boekdelen*.
- Scriptie Rees, R van (2004) *Vertalingen in transnationaal perspectief*.
- Vulling, J. 'Profiel Cees Nooteboom.' In: Vrij Nederland (06-12-2008)

Bijlage 1 Vertalingen van Cees Nooteboom (1958-juli 2009) weergegeven in volgorde van jaar van uitgave.

1958	Philip en de anderen	Duits		
1967	De ridder is gestorven	Frans		
1967	Een avontuur in St. Tropez	Frans		
1968	Een keuze uit de gedichten	Duits		
1983	Een keuze uit de gedichten	Duits		
1983	Rituelen	Engels		
1984	Rituelen	Duits		
1984	Rituelen	Engels		
1985	Een keuze uit de gedichten	Zweeds		
1985	Mokusei! Een liefdesverhaal	Engels		
1985	Rituelen	Duits		
1985	Rituelen	Engels		
1985	Rituelen	Frans		SV
1985	Nooit gebouwd Nederland	Engels		
1986	Rituelen	Hongaars		SV
1987	In Nederland	Duits		
1987	In Nederland	Engels		SV
1987	In Nederland	Engels		SV
1987	In Nederland	Engels		SV
1987	Mokusei! Een liefdesverhaal	Frans		
1987	Rituelen	Deens		SV
1987	Rituelen	Spaans		SV
1988	In Nederland	Frans		SV
1988	Een lied van schijn en wezen	Frans		SV
1988	Een keuze uit het werk	Engels		
1988	Philip en de anderen	Engels		
1988	Rituelen	Zweeds		SV
1989	Een lied van schijn en wezen	Hongaars		
1989	De Boeddha achter de schutting	Frans		SV
1989	Rituelen	Duits		
1989	Rituelen	Grieks		
1990	Een lied van schijn en wezen	Engels		
1990	In Nederland	Spaans		NLPVF
1990	In Nederland	Zweeds		NLPVF
1990	Mokusei! Een liefdesverhaal	Duits		
1990	Rituelen+ De ridder is gestorven	Roemeens		
1990	De ridder is gestorven	Engels		
1990	Berlijnse notities	Frans		
1991	Berlijnse notities	Duits		
1991	Het volgende verhaal	Duits		
1991	Een lied van schijn en wezen	Italiaans		
1991	In Nederland	Engels		NLPVF
1991	Het volgende verhaal	Frans		
1991	Een keuze uit de gedichten	Duits		
1992	Philip en de anderen	Duits		
1992	De omweg naar Santiago	Duits		
1992	Een keuze uit de gedichten	Duits		
1992	Berlijnse notities	Spaans		NLPVF
1992	Het volgende verhaal	Spaans		

1992	Philip en de anderen	Frans		NLPVF
1992	Rituelen	Engels		
1992	In Nederland	Servisch		
1993	Het volgende verhaal	Portugees		NLPVF
1993	Philip en de anderen	Duits		
1993	Het volgende verhaal	Deens		
1993	De Boeddha achter de schutting	Duits		
1993	De omweg naar Santiago	Frans		
1993	Het volgende verhaal	Estisch		
1993	Het volgende verhaal	Italiaans		
1993	Mokusei! Een liefdesverhaal	Duits		
1993	Rituelen	Duits		
1993	Rituelen	Noors		NLPVF
1993	Rituelen	Italiaans		
1993	Zelfportret van een ander	Duits		
1993	Het volgende verhaal	Engels		
1993	Het volgende verhaal	Roemeens		
1993	De ontvoering van Europa	Duits		
1993	Het volgende verhaal	Grieks		
1994	Een lied van schijn en wezen	Engels		
1994	Zelfportret van een ander	Frans		
1994	De ontvoering van Europa	Italiaans		
1994	In Nederland	Frans		
1994	Het gezicht van het oog	Duits		
1994	Het volgende verhaal	Duits		
1994	Een lied van schijn en wezen	Duits		
1994	De omweg naar Santiago	Spaans		
1994	Het volgende verhaal	Zweeds		
1994	De ontvoering van Europa	Frans		NLPVF
1994	Mokusei! Een liefdesverhaal	Italiaans		NLPVF
1994	Mokusei! Een liefdesverhaal	Servo/Kroatisch		NLPVF
1994	Rituelen	Frans		
1994	Het volgende verhaal	Engels		
1994	Het volgende verhaal	Engels		
1994	De omweg naar Santiago	Italiaans		NLPVF
1994	Een keuze uit het werk	Duits		
1994	De Boeddha achter de schutting	Spaans		NLPVF
1995	Het volgende verhaal	Hongaars		NLPVF
1995	Het volgende verhaal	Portugees		
1995	De ontvoering van Europa	Spaans		
1995	De Boeddha achter de schutting	Duits		
1995	Van de lente de dauw	Frans		NLPVF
1995	De omweg naar Santiago	Spaans		
1995	Een keuze uit de gedichten	Zweeds		
1995	Een keuze uit het werk	Hongaars		
1995	Van de lente de dauw	Duits		
1995	In Nederland	Engels		
1995	Mokusei! Een liefdesverhaal	Portugees		
1995	Het volgende verhaal	Sloveens		
1995	Een keuze uit het werk	Pools		NLPVF

1995	Rituelen	Portugees		
1995	Rituelen	Duits		
1995	Rituelen	Zweeds		
1995	Rituelen	Spaans		
1995	Rituelen	Servo/Kroatisch		NLPVF
1995	Rituelen	Pools		NLPVF
1995	Het volgende verhaal	IJslands		NLPVF
1995	Het volgende verhaal	Fins		NLPVF
1996	Een keuze uit het werk	Hongaars		NLPVF
1996	Het gezicht van het oog	Duits		
1996	De ridder is gestorven	Duits		
1996	De ridder is gestorven	Duits		
1996	De omweg naar Santiago	Duits		
1996	Het volgende verhaal	Duits		
1996	Een lied van schijn en wezen	Duits		
1996	In Nederland	IJslands		NLPVF
1996	Het volgende verhaal	Noors		NLPVF
1996	In Nederland	Deens		NLPVF
1996	De ridder is gestorven	Frans		NLPVF
1996	In Nederland	Italiaans		
1996	Een keuze uit het werk	Servo/Kroatisch		
1996	Rituelen	Deens		
1996	Rituelen	Sloveens		NLPVF
1996	Rituelen	Engels		
1996	Rituelen	Engels		
1996	Rituelen	Engels		
1996	Zelfportret van een ander	Duits		
1996	Het volgende verhaal	Engels		
1996	Het volgende verhaal	Engels		
1996	De omweg naar Santiago	Italiaans		
1996	Het volgende verhaal	Japans	via Engels	NLPVF
1996	Het volgende verhaal	Koreaans		
1996	Het volgende verhaal	Russisch		NLPVF
1996	Rituelen	Koreaans		
1997	In Nederland	Hongaars		NLPVF
1997	Een keuze uit het werk	Duits		
1997	Een lied van schijn en wezen	Duits		
1997	De Boeddha achter de schutting	Italiaans		
1997	Van de lente de dauw	Duits		
1997	In Nederland	Engels		
1997	De omweg naar Santiago	Engels		NLPVF
1997	De omweg naar Santiago	Engels		NLPVF
1997	Een keuze uit de gedichten	Engels		NLPVF
1997	Een avond in Isfahan	Koreaans		
1998	Een keuze uit het werk	Duits		
1998	Zelfportret van een ander	Italiaans		
1998	Het gezicht van het oog	Duits		
1998	De ridder is gestorven	Duits		
1998	De omweg naar Santiago	Deens		
1998	Rituelen	Duits		
1998	Terugkeer naar Berlijn	Duits		

1998	Een lied van schijn en wezen	Spaans		NLPVF
1998	Een keuze uit het werk	Japans		
1999	Zelfportret van een ander	Engels		
1999	Allerzielen	Duits		
1999	Philip en de anderen	Spaans		
1999	Het volgende verhaal	Sloveens		
1999	Het volgende verhaal	Tsjechisch		NLPVF
1999	Het volgende verhaal	Pools		NLPVF
1999	De omweg naar Santiago	Zweeds		NLPVF
1999	Terugkeer naar Berlijn	Engels		
1999	Rituelen	Fins		
1999	Rituelen	Tsjechisch		NLPVF
1999	Een keuze uit het werk	Duits		
1999	In Nederland	Sloveens		NLPVF
2000	Een keuze uit het werk	Duits		
2000	Allerzielen	Duits		
2000	De omweg naar Santiago	Portugees		
2000	Een keuze uit het werk	Duits		
2000	Allerzielen	Spaans		NLPVF
2000	Een keuze uit het werk	Duits		
2000	Het volgende verhaal	Frans		
2000	Het volgende verhaal	Spaans		
2000	Het volgende verhaal	Italiaans		
2000	Een lied van schijn en wezen	Frans		
2000	Mokusei! Een liefdesverhaal	Frans		
2000	Nooit gebouwd Nederland	Duits		NLPVF
2000	Nootebooms hotel	Duits		
2000	De omweg naar Santiago	Noors		NLPVF
2000	Rituelen	Portugees		NLPVF
2000	Rituelen	Engels		
2000	De omweg naar Santiago	Engels		
2000	Het volgende verhaal	Vietnamees		NLPVF
2000	Rituelen	Russisch		
2001	Allerzielen	Engels		
2001	Allerzielen	Engels		NLPVF
2001	Allerzielen	Zweeds		
2001	Allerzielen	Deens		NLPVF
2001	Een keuze uit de gedichten	Duits		
2001	Allerzielen	Portugees		
2001	Het volgende verhaal	Duits		
2001	Een lied van schijn en wezen	Duits		
2001	De omweg naar Santiago	Spaans		
2001	Spaans dagboek	Spaans		
2001	Allerzielen	Italiaans		
2001	Allerzielen	Frans		
2001	Allerzielen	Hongaars		
2001	Een keuze uit het werk	Hongaars		
2001	Rituelen	Duits		
2001	Rituelen	Turks		
2001	Een keuze uit de gedichten	Duits		
2001	Het volgende verhaal	Hebreeuws		NLPVF
2002	Allerzielen	Engels		

2002	Het volgende verhaal	Duits		
2002	Een keuze uit het werk	Duits		
2002	Een keuze uit de gedichten	Duits		
2002	De omweg naar Santiago	Spaans		NLPVF
2002	Nootebooms hotel	Spaans		
2002	Het volgende verhaal	Turks		
2002	De verliefde gevangene	Frans		NLPVF
2002	Nootebooms hotel	Engels		NLPVF
2002	Nootebooms hotel	Duits		
2002	Het volgende verhaal	Hindi	via Engels	NLPVF
2002	Allerzielen	Oekraiens		NLPVF
2003	Allerzielen	Duits		
2003	Allerzielen	Noors		NLPVF
2003	Een keuze uit het werk	Spaans		NLPVF
2003	Een keuze uit de gedichten	Engels		
2003	Een keuze uit de gedichten	Duits		
2003	Een keuze uit het werk	Duits		
2003	Een keuze uit het werk	Duits		
2003	Nootebooms hotel	Frans		
2003	Nootebooms hotel	Italiaans		
2003	Een keuze uit de gedichten	Italiaans		NLPVF
2003	De omweg naar Santiago	Portugees		NLPVF
2003	De Parijse beroerte	Duits		
2003	Philip en de anderen	Zweeds		NLPVF
2003	Philip en de anderen	Duits		
2003	Een keuze uit de gedichten	Spaans		
2003	In Nederland	Hindi		NLPVF
2003	Een lied van schijn en wezen	Bulgaars		NLPVF
2003	Rituelen	Hebreeuws		NLPVF
2003	Allerzielen	Grieks		NLPVF
2004	Allerzielen	Duits		
2004	Een keuze uit het werk	Duits		
2004	Het volgende verhaal	Duits		
2004	Een keuze uit het werk	Duits		
2004	De omweg naar Santiago	Pools		NLPVF
2004	Een keuze uit het werk	Duits		
2004	Een keuze uit het werk	Duits		
2004	Een keuze uit het werk	Duits		
2004	Het volgende verhaal	Catalaans		NLPVF
2004	De omweg naar Santiago	Frans		
2004	Philip en de anderen	Duits		
2004	Het volgende verhaal	Kroatisch		NLPVF
2004	De ontvoering van Europa	Sloveens		
2004	Het volgende verhaal	Roemeens		
2004	De omweg naar Santiago	Chinees		
2004	Het volgende verhaal	Arabisch	via Engels	NLPVF
2004	Allerzielen	Russisch		NLPVF
2005	Allerzielen	Spaans		
2005	Een keuze uit het werk	Duits		
2005	De koning is dood	Kroatisch		NLPVF
2005	De verliefde gevangene	Frans		

2005	Mokusei! Een liefdesverhaal	Duits		
2005	Paradijs verloren	Duits		
2005	Philip en de anderen	Italiaans		
2005	Quijote Quichote Quijotte	Tsjechisch		NLPVF
2005	Een keuze uit het werk	Duits		
2005	De omweg naar Santiago	Sloveens		NLPVF
2006	De ridder is gestorven	Duits		
2006	De verliefde gevangene	Duits		
2006	Paradijs verloren	Deens		
2006	De omweg naar Santiago	Spaans		
2006	Een keuze uit het werk	Duits		
2006	Het gezicht van het oog	Noors		NLPVF
2006	Allerzielen	Frans		
2006	Paradijs verloren	Duits		
2006	Paradijs verloren	Spaans		
2006	Paradijs verloren	Frans		
2006	Paradijs verloren	Catalaans		NLPVF
2006	Paradijs verloren	Italiaans		
2006	Philip en de anderen	Frans		
2006	Rituelen	Estisch		NLPVF
2006	Rituelen	Kroatisch		NLPVF
2006	Rituelen	Frans		
2006	Tumbas	Duits		NLPVF
2006	In Nederland	Kroatisch		NLPVF
2006	Een keuze uit het werk	Frans		
2006	Het volgende verhaal	Roemeens		
2006	Het volgende verhaal	Koreaans	lv	
2006	Philip en de anderen	Russisch		NLPVF
2007	Allerzielen	Turks	lv	
2007	In Nederland	Turks	lv	
2007	Nootebooms hotel	Noors	lv	
2007	Paradijs verloren	Turks	lv	
2007	Paradijs verloren	Hebreeuws	lv	
2007	De omweg naar Santiago	Duits		
2007	De verliefde gevangene	Duits		
2007	Allerzielen	Spaans		
2007	Een keuze uit het werk	Spaans		
2007	Nootebooms hotel	Spaans		
2007	Het volgende verhaal	Spaans		
2007	Paradijs verloren	Engels		
2007	Paradijs verloren	Engels		
2007	Nootebooms hotel	Engels		
2007	Nootebooms hotel	Engels		
2007	Rituelen	Duits		
2007	Rode regen	Duits		
2007	Tumbas	Spaans		
2007	Allerzielen	Sloveens		
2007	De omweg naar Santiago	Chinees	via Engels	NLPVF
2007	Rituelen	Hindi	via Engels	
2008	Een keuze uit het werk	Duits		
2008	Paradijs verloren	Kroatisch		

2008	Paradijs verloren	Portugees		
2008	Paradijs verloren	Russisch	lv	
2008	Rituelen	Lets	lv	NLPVF
2008	Rode regen	Pools	lv	
2008	Tumbas	Frans	lv	
2008	Een keuze uit het werk	Duits		
2008	Een keuze uit het werk	Tsjechisch		
2008	Een keuze uit het werk	Duits		
2008	Een keuze uit het werk	Duits		
2008	Nootebooms hotel	Turks		NLPVF
2008	Een keuze uit het werk	Duits		
2008	Een keuze uit het werk	Duits		
2008	Rode regen	Spaans	lv	
2008	Paradijs verloren	Portugees		NLPVF
2008	Philip en de anderen	Roemeens	lv	
2008	Rode regen	Frans		
2008	Paradijs verloren	Tsjechisch		NLPVF
2008	Allerzielen	Roemeens	lv	
2008	Allerzielen	Chinees		NLPVF
2008	Philip en de anderen	Koreaans		
2008	Rituelen	Chinees		NLPVF
2008	Rituelen	Bulgaars		NLPVF
2009	Het volgende verhaal	Duits		
2009	In Nederland	Spaans	lv	
2009	Een keuze uit het werk	Italiaans		NLPVF
2009	Mokusei! Een liefdesverhaal	Turks		
2009	's Nachts komen de vossen	Duits		
2009	Rituelen	Spaans	lv	
2009	De omweg naar Santiago	Koreaans	via Engels	
2009	De omweg naar Santiago	Oekraiens		NLPVF
onbekend	Een keuze uit de gedichten	Spaans		NLPVF

*Bron: Vertalingendatabase NLPVF

Reputatie van zuiver goud Literair Produktiefonds wikt en weegt met nuchtere zakelijkheid

NIET BEKEND, MICHEL MAAS

Gepubliceerd op 19 mei 1995 00:00, bijgewerkt op 15 januari 2009 21:55

Opricht in 1991 door het ministerie van WVC, behaalde het Nederlands Literair Produktie- en Vertalingenfonds al in 1993 een eclatant succes. Het fonds slaagde erin op de Frankfurter Buchmesse een waaier van Nederlandse schrijvers aan de man te brengen. Over de grenzen kan de reputatie van het Produktiefonds niet meer stuk. In Nederland begint voorzichtig kritiek door te klinken. Want: wat is de smaak van het fonds eigenlijk? En waarom gaan altijd weer Mulisch, Palmen, Nooteboom en Haasse naar het buitenland?

OP DE Frankfurter Buchmesse had Frank Ligtvoet vorig jaar de bijnaam van 'de man van een miljoen'. Een wolk van geld hing om de directeur van het Nederlands Literair Produktie- en Vertalingenfonds. Tenminste, zo zagen de buitenlandse uitgevers dat - of ze maar hoefden aan te kloppen en de dukaten vielen uit de boom.

Natuurlijk was daar niks van waar.

Om te beginnen had Ligtvoet helemaal geen miljoen. Staatssecretaris Nuis had alleen nog maar gezegd dat er een miljoen zou komen. En dan nog: dat miljoen was er niet om buitenlandse uitgevers blij te maken, het zou worden besteed om de kwaliteit van vertalingen te verbeteren. En zelfs: mag het Produktiefonds voorlopig alleen maar adviseren hoe dat miljoen het best besteed kan worden.

Dat wisten die buitenlandse uitgevers ook wel. Maar toch was er niemand in Frankfurt, die het raar vond dat dat miljoen werd toegedicht aan Ligtvoet, die zelfs schertsend als 'de belangrijkste man van de Buchmesse' werd betiteld. Dat paste helemaal bij de reputatie die het fonds zich in nog geen vier jaar tijd in het buitenland had verworven.

Die reputatie is van zuiver goud. Helemaal sinds het eclatante succes van de Nederlandse en Vlaamse literatuur op de Buchmesse van 1993 - waar in het kielzog van Mulisch, Palmen en Nooteboom een brede waaier van Nederlandse schrijvers het internationale toneel opschoof.

Voor het overgrote deel werd dat succes destijds toegeschreven aan het voorbereidende werk van het Produktiefonds. Het fonds is in 1991 door het ministerie van WVC opgericht, en beheert sindsdien de subsidietaken van de in 1990 failliet gegane Stichting voor Vertalingen en van WVC (onder andere voor bijzondere literaire boekproducties). Dat maakte vooral een zakelijker subsidiebeleid mogelijk.

Het Produktiefonds bestookte al twee jaar lang internationale uitgevers met folders waarin maandelijks in Frans en Duits en Engels zes Nederlandse auteurs werden voorgesteld; het liet hele fragmenten van boeken in het Engels vertalen en stuurde die rond; het bemiddelde tussen

uitgevers en bracht zo auteurs onder bij (destijds vooral Duitse) uitgeverijen, betaalde tot zeventig procent van de vertaalkosten van Nederlandse boeken en zorgde ervoor dat een groot aantal van die vertalingen vóór de Buchmesse kant en klaar waren - waaronder Mulisch' achthonderd-pagina-monument *Die Entdeckung des Himmels*.

Toen de Messe begon hoefde er alleen maar geogst te worden. Achter de succesauteurs Mulisch, Palmen en Nooteboom lag op slag een hele literatuur klaar om gelezen te worden. Duitsland was er ondersteboven van en in navolging van de Duitsers volgden Frankrijk, Engeland en daarna alle landen van Japan tot Albanië. En als laatste Nederland, dat na 'Frankfurt' ineens inzag dat je de Nederlandse literatuur ook heel anders kon bekijken dan altijd en eeuwig vanuit die onbereikbare hemel van De Grote Drie (Reve, Hermans en Mulisch).

Zonder het lobby-werk van het Produktiefonds, zonder de vertaalsubsidies die de Nederlandse boeken voor de buitenlandse uitgevers bijna even goedkoop maakten als de eigen Duitse boeken, en zonder de persoonlijke contacten die het fonds had opgebouwd met uitgevers uit de hele wereld, was dat nooit gelukt.

'De rol van het Produktiefonds kan niet hoog genoeg worden ingeschat', zei een jaar later nog Elmer Kraihe, van het middelgrote Claassen-Verlag. Vandaar dat ze in Frankfurt niet opkeken van de man van een miljoen meer of minder.

Terwijl voor heel de 'export van literatuur' niet meer dan 525 duizend gulden per jaar beschikbaar is. En dat is genoeg. Genoeg in ieder geval om zo ongeveer alle aanvragen te kunnen honoreren, aldus Rudi Wester, mededirecteur van het fonds, en verantwoordelijk voor de vertalingen en de 'export' (en eigenlijk 'de vrouw van een miljoen'). Wester: 'We kunnen bijna alles honoreren. Dat we iets weigeren uit gebrek aan geld komt nauwelijks voor. Wel wijzen we subsidie af als niet aan de criteria voldaan wordt: het moet om een literair werk gaan, en de vertaler en de uitgever moeten goed zijn.'

En als er ooit, als gevolg van het succes, eens meer geld nodig zou zijn voor vertalingen, 'dan kunnen we binnen onze budgetten altijd wel wat schuiven'.

Dat is een van de grote voordelen van het fonds: de subsidies voor vertalingen, literaire produkties en literaire tijdschriften zitten in een hand. Maar dat is ook gevoelig terrein. Want dan ga je vergelijken.

Ligtvoet: 'Het hele vertalingenbeleid is even duur als de subsidiëring van de literaire tijdschriften. Als je dat naast elkaar ziet staan in de begroting, komt er een verhouding in die posten. Als je zo ver bent, kun je gaan bekijken of die verhouding goed is, of dat je die moet wijzigen.'

Aan die verhouding is tot nu toe niets veranderd. Wel besloot het fonds twee jaar geleden de subsidieregeling voor de literaire tijdschriften grondig te herzien. 'We subsidiëren negentien literaire tijdschriften', zegt Ligtvoet met een ondertoon die verraadt dat dat misschien wel wat veel is.

Ietwat cryptisch voegt hij eraan toe: 'Het probleem van de literaire tijdschriften is de afwezigheid van een groot lezerspubliek. Ze hebben tussen de vierhonderd en twaalfhonderd abonnees. Ze kunnen dus nooit rendabel zijn.'

Het subsidiesysteem werd veranderd, zonder dat trouwens aan het totale subsidiebedrag werd getornd: de tijdschriften werden door een beoordelingscommissie ingedeeld in een A-, B- en C-categorie en kregen navenant meer (A), evenveel (B) of op termijn minder (C) subsidie dan voorheen. Enkele tijdschriften kregen niks meer, bijvoorbeeld Over Multatuli en de Vestdijkkroniek (omdat ze te specialistisch waren) en het oude en ooit roemruchte Propria Cures (omdat het buiten Amsterdam niet verkrijgbaar was). Ligtfoot: 'Traditie alleen kan op den duur niet voldoende zijn om subsidie maar voort te zetten.'

De bladen die een B- of een C-status hadden gekregen stonden destijds op hun achterste benen. Ligtfoot wijt dat voor een deel aan de 'psychologisch onhandige' benaming: A-, B- en C-status, die de getroffen redacties tegen de borst stuitte. Maar verder moet je het puur zakelijk zien: 'We hebben geprobeerd een relatie te leggen tussen kwaliteit en de hoogte van de subsidie.'

Dat het effect heeft gehad kan niemand meer ontkennen: inmiddels sleutelen de meeste literaire tijdschriften driftig aan hun formule en worden ingedutte redacties resoluut verjongd of vervangen.

Dat neemt niet weg dat de bewegingen van het Produktiefonds sindsdien met enige achterdocht worden gezien. De zakelijke instelling die in het buitenland de bewondering en de belangstelling van de uitgevers opwekte, roept hier en daar ook twijfel op. Vooral als het Fonds kennelijk gaat uitmaken welke tijdschriften goed, en welke slecht zijn. Als ze dat ook met boeken doen?

Wat is de smaak van het fonds? Waarom gaan bijvoorbeeld altijd weer Harry Mulisch, Cees Nooteboom, Margriet de Moor, Connie Palmen en Hella S. Haasse naar het buitenland? (In oktober weer naar Barcelona.)

Ligtfoot: 'Dat is onvermijdelijk: dat zijn de auteurs van wie werk is vertaald, en dat is nodig omdat je wilt dat ze geïnterviewd worden - publiciteit is immers waarvoor je die auteurs naar het buitenland stuurt. Iemand wordt pas geïnterviewd, als er al interviews en boeken beschikbaar zijn. Als hier een Groenlandse auteur uit het niets verschijnt, is de kans dat hij uitgenodigd wordt voor een interview ook niet zo groot.'

Een nuchtere overweging, die ook de keuze van de boeken beperkt waar het fonds zich in het buitenland voor inspant. Daar gelden de wetten van de markt.

Ligtfoot: 'We kunnen alleen die boeken doen die op de Nederlandse markt bewezen hebben een publiek te kunnen trekken. Wanneer van een Nederlandse roman, hoe briljant die ook is, hier niet meer dan duizend exemplaren zijn verkocht, is er geen buitenlandse uitgever die eraan zal beginnen.'

Wester: 'Pas als de belangstelling voor de Nederlandse literatuur is gewekt, en een uitgever succes-auteurs heeft, kun je ook eens aankloppen met een andere auteur, die niet zo goed verkoopt maar die je wel heel interessant vindt. In Duitsland gebeurt dat al heel veel. Dat is natuurlijk het leukste.'

IN NEDERLAND is die smaak van buitenaf wat moeilijker precies te bepalen. Het fonds sponsort uiteenlopende projecten als het verzameld werk van Multatuli, van Theo Thijssen,

verzamelde gedichten van Hugo Claus, de brieven van Willem Elsschot, of het derde deel van Frida Vogels De harde kern - het deel met de gedichten - en de brieven van Elsschot.

Ligtvoet: 'Verzamelde gedichten, daar kun je zelden meer dan duizend boeken van verkopen. Wil je een mooi gebonden boek voor het nageslacht maken, dan moet daar subsidie bij. En dat is precies goed. Of neem het verzameld werk van Couperus, vanzelfsprekend moet dat er zijn. Maar er zijn gewoon niet genoeg kopers om dat als uitgever commercieel te kunnen doen. Of de essays. Ook die zijn zonder subsidie bijna niet uit te geven - essaybundels halen oplagen van niet meer dan 500 à 750 boeken. Terwijl we zeer goede essayïsten hebben, denk bijvoorbeeld aan Jacq Vogelaar.'

Onlangs stak er een kleine storm op, toen bekend werd dat het al aangekondigde Verzameld werk van Belcampo niet zou verschijnen, omdat het Produktiefonds de subsidie had geweigerd. De beoordelingscommissie vond het werk als geheel te zwak - een kloeke keuze uit Belcampo's werk zou meer dan voldoende zijn. Die komt er nu. Uitgever Ary Langbroek erkende zijn onhandigheid. ('Tegen mijn gewoonte heb ik iets aangekondigd waarvan de financiering nog niet rond was, heel dom'.) Maar de Belcampo-fans waren gealarmeerd en spraken schande: 'Wat een benepen zuinigheid'.

Ligtvoet: 'Er komt altijd commentaar. Dat hoort ook zo. Wij beheren openbare middelen.'

Dit is het vierde deel van een serie over het subsidiëren van de kunsten. Eerdere artikelen over de nieuwe Raad voor het Cultuurbeleid, het Fonds van de Podiumkunsten en de Mondriaan Stichting stonden in Kunst & Cultuur van respectievelijk 31 maart, 14 april en 5 mei.